

הלכות תשובה פרק ב - תמלול

סיכום השיעור

סיכום פון שיעור אויף הלכות תשובה פרק ב'

כללי מבוא: דער אויפבויו פון פרק א' צו פרק ב'

רמב"ם'ס שטרוקטור: פרק א' האט געהאנדלט וועגן די מצוה פון תשובה — וידוי, כפרה, חלוקי כפרה, ווען מ'דארף זאגן וידוי, ווען די כפרה ווערט. פרק ב' גייט איבער צו דערקלערן וואס איז אמת'דיגע תשובה — די מציאות פון תשובה.

חידושים:

1. דער חילוק צווישן "מצות תשובה" און "מציאות התשובה": פרק א' האט געהאנדלט וועגן עולם המעשה — די פראקטישע הלכות. פרק ב' גייט אריין אין דער עצם, דער יסוד העצמי פון תשובה — די "פילאסאפישע אידעע". אויב תשובה וואלט נישט געווען קיין מצוה, נאר א מציאות — וואס וואלט דאס געמיינט? דאס איז דער נושא פון פרק ב'.

2. קולא אדער חומרא? מ'קען פרק ב' לייענען אויף צוויי אופנים: (א) קולא — תשובה גמורה איז א שוואכערע פאדערונג ווי פרק א', ווייל דא ווערט נישט אמאל דערמאנט וידוי, בלויז אויפהערן זינדיגן; (ב) חומרא — תשובה גמורה איז א העכערע מדרגה, ווייל אין פרק א' האט מען גערעדט פון יום כיפור תשובה וואו מענטשן פאלן דורך ווייטער, און דא רעדט מען פון איינער וואס האט באמת איבערגעבויגן זיין טבע.

3. שיטת החתם סופר: דער חתם סופר זאגט אז "תשובה גמורה" אין פרק ב' האט א הלכה'דיגע נפקא מינה — למשל, א רשע דחמס איז פסול לעדות, און בלויז וידוי העלפט נישט אים צוריקצוברענגען צו כשרות לעדות. דערפאר דארף מען תשובה גמורה — מ'דארף זען אז ער איז מער נישט אזא רשע (למשל מחזיר אבידה בדבר גדול). אבער דאס איז נישט עקזאקט דאס זעלבע ווי דא, ווייל דארט גייט עס וויאזוי בית דין זאל וויסן, און דא רעדט מען וועגן חוב כלפי שמיא.

הלכה א — איזו היא תשובה גמורה

רמב"ם'ס ווערטער: "איזו היא תשובה גמורה? זה שבא לידו דבר שעבר בו, ואפשר בידו לעשותו, ופירש ולא עשה מפני התשובה, לא מיראה ולא מכשולון כח. כיצד? הרי שבעל אשה בעבירה, ולאחר זמן נתייחד עמה, והוא עומד באהבתו בה ובכח גופו ובמדינה שעבר בה, ופירש ולא עבר — זהו בעל תשובה גמורה."

פשט: תשובה גמורה איז ווען דער זעלבער נסיון קומט נאכאמאל, ער האט די מעגליכקייט צו זינדיגן, אבער ער האלט זיך אפ — נישט פון מורא, נישט פון שוואכקייט — נאר ווייל ער האט תשובה געטון.

חידושים:

1. דער משל פון "בעל אשה בעבירה" — שאלה וועגן יחוד: דער רמב"ם ברענגט דעם ביישפיל: "נתייחד עמה" — ער איז נאכאמאל אליין מיט איר. יחוד אליין איז דאך אן עבירה — יחוד מיינט זיין אין א מצב וואס מ'קען זינדיגן. ווי קען דער רמב"ם ברענגען א ביישפיל פון תשובה גמורה וואו ער איז עובר אויף אן אנדער איסור? דער תירוץ: דער רמב"ם רעדט נישט וועגן דעם איסור יחוד אליין, נאר וועגן דעם אז ער האט נאכאמאל די אפארטוניטי צו זינדיגן מיט איר.

2. פשט אין "נתייחד עמה": "נתייחד עמה" מיינט טאקע ער איז נתייחד געווען. אפילו אויב ער האט נאך אלץ די שוואכקייט אז ער דרייט זיך נאך מיט דער פרוי (ד.ה. ער האט נישט אינגאנצן אויפגעהערט זיך צו דרייען), אבער ער האט זיך אפגעהאלטן פון דער עצם עבירה — איז

דאס שוין תשובה גמורה. דער אידעאלער וועג וואלט געווען זיך אינגאנצן אפצוהאלטן, אבער דער רמב"ם זאגט אז אפילו אזוי איז עס תשובה גמורה.

3. דער משל פון אלקאהאליק: א נארמאלער מענטש קען טרינקען מעסיגעהייט. אן אלקאהאליק קען מאכן נדר נישט צו טרינקען בכלל — דאס איז נישט תשובה גמורה, דאס איז בלויז אנטלויפן פון דעם נסיון. תשובה גמורה איז ווען ער האט נאך אלץ ליב וויין, אבער ער האט זיך אויסגעלערנט צו טרינקען מעסיגעהייט — ער האט שליטה איבער זיך. דער רמב"ם מיינט: נישט אנטלויפן פון דעם נסיון, נאר באזיגן דעם נסיון.

4. יחוד אלס גדר בפני עצמה: יחוד איז א גדר פאר עבירות — אן עבירה בפני עצמה, אבער אויך א סיג. איינער וואס האט זיך אפגעהאלטן פון דער עצם עבירה אבער נישט פון יחוד — ער איז נישט א פולער בעל תשובה אויף אלע מצוות, אבער ער איז יא א בעל תשובה גמורה אויף דער עצם עבירה. ער איז א גרויסער צדיק אין דעם הינויכט, כאטש ער האט נאך א שוואכקייט אין יחוד.

5. דער אמשינאווער רבי'ס חידוש וועגן פגם הברית: מענטשן וואס מוטשען זיך מיט עבירות פון פגם הברית — יעדן טאג וואס זיי האלטן זיך צוריק איז בעצם תשובה גמורה, ווייל דער נסיון איז מצד עצמו (נישט תלוי אין אן אנדער מענטש), און ער איז כסדר אין דעם נסיון. ער דארף אפילו נישט מאכן קיין תיקונים (וואס רעדן זיך פון איינער וואס האט נישט קיין תשובה גמורה) — אויב ער איז אין דער זעלבער סיטואציע און האלט זיך צוריק, איז דאס תשובה גמורה. אפילו אויב ער לייגט א פילטער (אויף אינטערנעט וכדו') — דאס איז שוין נמנע מחטא אויף אן אנדער לעוועל, אבער אפילו אן דעם, אויב ער האלט זיך צוריק — איז דאס תשובה גמורה.

הלכה א (המשך) — תשובה בימי זקנה

רמב"ם'ס ווערטער: "ואם לא שב אלא בימי זקנותו, בעת שאי אפשר לו לעשות מה שהיה עושה, אע"פ שאינה תשובה מעולה — מועלת היא לו ובעל תשובה הוא."

פשט: אויב איינער טוט תשובה ערשט ווען ער איז אלט און קען שוין נישט זינדיגן — איז עס נישט תשובה מעולה, אבער עס איז יא גוט און ער הייסט א בעל תשובה.

חידושים:

1. "מעולה" vs "גמורה": דער רמב"ם נוצט דא דעם לשון "אינה תשובה מעולה" — נישט "גמורה". דאס ווייזט אז "גמורה" מיינט א חשוב'ע, מעולה'דיגע תשובה, אבער אפילו אן דעם — למעשה איז עס גוט, ער הייסט בעל תשובה.

2. דער פסוק "זכור את בוראך בימי בחורותיך" (קהלת יב:א): דער רמב"ם טייטשט: טו תשובה ווען דו ביסט נאך יונג, ווייל דעמאלטס איז דער באווייז אז דו האסט נאך די כוחות און דו וואלט נאך געקענט זינדיגן. אויב ס'קומען שוין "ימי הרעה" — די עלטערע יארן וואו מ'האט שוין נישט קיין תאוה (חפץ) — קען מען נישט זאגן אז דאס איז אן אמת'ע תשובה.

3. תשובה פון א גוסס — חרטה אן צוקונפט: ווען איינער ווייסט אז ער גייט שטארבן, וואס איז שייך צו זאגן "לא אשוב לחטא זה לעולם"? ער גייט דאך שטארבן! דער תירוץ: חרטה האט א ווערט בפני עצמה — חרטה איז נישט בלויז א הקדמה צו "איך וועל מער נישט זינדיגן", נאר עס איז א עצם'דיגע תשובה. דאס איז א חידוש אין דעם מהות פון חרטה.

מחשבות"), נישט בלויז א געדאנק. ער נעמט אוועק דעם פלאן צו זינדיגן נאכאמאל.

3. **חידוש אין דער סדר: ערשט "יסירנו ממחשבתו" און דערנאך "יתנחם על שעבר":** דער רמב"ם שטעלט חרטה אויפ'ן עבר נאך נאכדעם וואס ער נעמט אוועק פון מחשבה. דער פשט: ווי לאנג א מענטש קוקט נאך אן די עבירה ווי א גוטע זאך — ווען ער טראכט דערפון האט ער גוטע פילינגס, ער פרייט זיך ווי גוט עס איז געווען — איז דאס טראכטן אליין אן עולה. למשל, איינער וואס איז עובר געווען אויף אשת איש, און יעדע מאל ער טראכט דערפון כאפט אים אן מיט תאוה — דאס טראכטן אליין איז א חטא. נאר נאכדעם וואס ער האט שוין "יסירנו ממחשבתו" — ער האט מער נישט קיין פלאן, ער קוקט מער נישט אן די עבירה ווי עפעס פאזיטיוועס — ערשט דאן קען ער האבן אמת'ע חרטה "על שעבר". ווייל יעצט איז עס טאקע נאר א זאך פון דער פעסט, נישט מער א זאך פון הוה אדער עתיד.

4. **דער דיוק אין "שעבר":** דער רמב"ם דריקט דווקא "על שעבר" — ווייל ווי לאנג א מענטש איז נאך "סטאק" אין חטא, איז די עבירה עבר, הוה, און עתיד אין איינעם. יעדע מאל ער טראכט, טראכט ער ווי גוט עס איז געווען און ווי גוט עס גייט זיין נאכאמאל. נאר נאכדעם וואס ער האט שוין "יסירנו ממחשבתו" אויף ווייטער, ערשט דאן איז עס טאקע נאר "שעבר" — א זאך פון דער פארגאנגענהייט.

5. **פסוק "אחרי שובי נחמתי" (ירמיהו לא):** "אחרי שובי" — נאכדעם וואס איך האב תשובה געטון (= עזיבת החטא), "נחמתי" — האב איך חרטה אויפ'ן עבר. דאס שטיצט דעם סדר פון רמב"ם: ערשט עזיבה, דערנאך חרטה. "אחרי הוודעי" — נאכדעם וואס איך האב דערוואוסט פון מייין חטא, "ספקתי על ירך" — האב איך געקלאפט מייין האנט פון צער. **קשיא:** אויב "שובי" מיינט שוין תשובה, וואס מיינט דערנאך "נחמתי"? **תירוץ:** "שובי" מיינט דעם ערשטן שטאפל — עזיבת החטא, און "נחמתי" איז דער צווייטער שטאפל — חרטה על שעבר.

6. **"ויעיד עליו יודע תעלומות"** — **דער פשט פון וידוי:** דאס מיינט נישט אז דער אייבערשטער וועט מעיד זיין, נאר אז דער בעל תשובה מאכט דעם אייבערשטן אלס עדות אויף זיין תשובה. ער שטעלט זיך פאר'ן אייבערשטן און זאגט: דו ביסט עדות אז איך וויל באמת מער נישט. דאס איז דער אמת'דיגער פשט פון וידוי — מ'שטעלט זיך פאר'ן אייבערשטן און מ'נעמט אים אלס עדות.

7. **"יודע תעלומות" מיינט תעלומות לב:** נישט אז דער אייבערשטער ווייסט די צוקונפט, נאר אז ער ווייסט וואס איז אין הארצן. א מענטש זאגט "איך וויל מער נישט" — דאס איז א דבר פנימי, קיינער ווייסט נישט אויב עס איז אמת, נאר דער אייבערשטער ווייסט. א מענטש קען זען אויב דו מאכסט "קעיסעס" (מעשים), אבער דער אייבערשטער זעט וואס דו ווילסט אינעווייניג.

8. **"דרכיו" איז א לשון פון מידות/דעות:** דער רמב"ם ברענגט דעם לשון "דרכיו" אויך אין הלכות דעות בנוגע מידות. מידות מיינט אן אינערליכע רצון — דער וידוי רעדט דערפון אז מען לערנט זיך אויס צום רצון.

9. **פארבינדונג צו תשובה גמורה:** ביי תשובה גמורה (הלכה א) האט מען א פראקטישע פראוו — ער קומט צו דער זעלבער מצב און ווערט נישט נכשל. דא ביי סתם תשובה איז נישטא אזא פראוו, אבער די תשובה איז אזוי אמת אז ער קען זאגן פאר'ן אייבערשטן: ווען עס וואלט געווען אזא מצב, וואלט איך נישט נכשל געווארן. דער אייבערשטער איז דער עדות דערויף.

10. **דער פסוק "ולא נאמר עוד אלהינו למעשה ידינו" (הושע יד) אלס מקור פאר וידוי:** עבודה זרה איז ווען א מענטש באשאפט א געצל און זאגט "אלהי" — ער איז מקבל מעשה ידיו באלוה. תשובה מיינט אז מען זאגט "איך גיי עס מער נישט זאגן". דער פסוק "שובה ישראל... קחו עמכם דברים ושובו אל ה'" (הפטורת שבת שובה) איז דער מקור אז וידוי איז "קבוע לעתיד" — וידוי דברים וואס רעדט וועגן צוקונפט. דארט זאגן זיי אין זייער

הלכה א (המשך) — אפילו עבר כל ימיו ועשה תשובה ביום מיתתו רמב"ם'ס ווערטער: "אפילו עבר כל ימיו ועשה תשובה ביום מיתתו... כל עונותיו מחולין."

פשט: אפילו איינער וואס האט געזינדיגט זיין גאנצע לעבן און טוט תשובה אויפ'ן טאג פון זיין טויט, ווערן אלע זיינע עבירות מחול.

חידושים:

1. **שאלה אויף תשובה ביום מיתתו:** ווי קען מען רעדן פון "ער וועט מער נישט זינדיגן" ווען ער גייט שטארבן? ער האט דאך גאר נישט קיין ברירה! דער תירוץ: דער עיקר איז נישט דער פראקטישער רעזולטאט, נאר אז ער האט אן אמת'ע חרטה און ער ווערט באמת א בעסערער מענטש אינערליך. דער ווילן צו זינדיגן איז אליין נאך א שטיקל חטא — אויב ער וואלט דאס אויך אוועקגעווארפן, איז דאס אן אמת'ע תשובה.

2. **פראבלעם פון אויפלעבן:** וואס וואלט געווען אויב דער דאקטאר זאגט אים אז ער איז דאך געזונט — וואלט ער צוריקגעכאפט זיינע עבירות? עס ווערט געברענגט דער ביישפיל פון דאסטאיעווסקי, וואס איז געשטאנען פארן שיסן און עס האט זיין לעבן פונדאמענטאל געטוישט — ווען א מענטש זעט דעם טויט פאר זיינע אויגן, קען דאס ברענגען א טיפערע תשובה, נישט בלויז "עניוועי שטארב איך". עס זענען דא ביידע סארטן מענטשן — אזעלכע וואס בלייבן מיט זייער תשובה נאך'ן ניצול ווערן, און אזעלכע וואס נישט.

3. **תשובה מיראה vs. תשובה אמיתית ביום מיתתו:** אויב די תשובה ביום מיתתו איז בלויז מיראה (מורא פאר שטראף), איז עס נישט קיין תשובה מעולה/גמורה. מ'רעדט דא פון איינעם וואס האט זיך געמאכט א טיפע התבוננות און איז באמת געווארן א בעסערער מענטש.

4. **פסוק "עד אשר תשקע החמה":** דער פסוק "ואור וירח וכוכבים ושוב העבים אחר הגשם" ווערט געטייטשט אויף דעם טאג פון טויט — ווען אלעס ווערט טונקל פאר דעם מענטש. פון דא לערנט מען ארויס אז א מענטש זאל תשובה טון פאר זיין טויט, און דערפאר זאגן חז"ל "שוב יום אחד לפני מיתתך" — ווייל מ'ווייסט נישט ווען מ'וועט שטארבן, דארף מען יעדן טאג תשובה טון.

הלכה ב — ומה היא התשובה (עלעמענטן פון תשובה)

רמב"ם'ס ווערטער: "ומה היא התשובה? הוא שיעזוב החוטא חטאו, ויסירנו ממחשבתו, ויגמור בלבו שלא יעשו עוד... שנאמר יעזוב רשע דרכו ואיש און מחשבותיו... וכן יתנחם על שעבר... ויעיד עליו יודע תעלומות שלא ישוב לזה החטא לעולם."

פשט: תשובה באשטייט פון: (א) אוועקלאזן דעם חטא, (ב) אוועקנעמען פון מחשבה, (ג) באשליסן אין הארצן מער נישט צו טון, (ד) חרטה אויפ'ן עבר, (ה) מאכן דעם אייבערשטן אלס עדות אז ער וועט מער נישט צוריקקערן.

חידושים:

1. **דער אונטערשייד צווישן תשובה גמורה (הלכה א) און סתם תשובה (הלכה ב):** פריער האט דער רמב"ם גערעדט פון תשובה גמורה — ווען מ'קומט צו דער זעלבער מצב און ווערט נישט נכשל. דא רעדט ער פון סתם תשובה — וואס זענען די עלעמענטן פון תשובה? דאס איז בעצם א הסבר פון "פנימיות הוידוי" — וואס מיינט דער וידוי וואס איז דערמאנט געווארן אין פרק א'.

2. **"יסירנו ממחשבתו" — נישט מיט זיין מחשבה, נאר פון זיין מחשבה:** ער נעמט נישט אוועק די עבירה מיט זיין מחשבה (ווייל ער וועט זיך דאך געדענקען), נאר ער נעמט אוועק די עבירה פון זיין מחשבה — דאס מיינט ער נעמט אוועק דעם "עקסייטעמענט", דעם פלאן, דעם פאזיטיוון קוק אויף די עבירה. "מחשבה" אין לשון קודש מיינט א פלאן ("חושב

רמב"ם'ס ווערטער: "וצריך לפרוט את החטא, שנאמר **אנא חטא העם** הזה **חטאה גדולה ויעשו להם אלהי זהב**".

פשט: מען דארף אויסרעכענען ספעציפיש וואס די חטא איז געווען.

הידושים:

1. **פרט את החטא האט צוטון מיט "מכסה פשעיו":** ווען א מענטש האט נאך נישט באמת עוזב געווען, וועט ער זאגן מער א כלליות'דיגע וידוי, ווייל ער איז נאך "סטאק" מיט עפעס א חטא. דער דין פון פרט את החטא צווינגט אים צו זיין ספעציפיש.

2. **מהלוקת אין גמרא:** דער רמב"ם פסק'נט ווי רבי יהודה בן בבא (אז מען דארף פרט'ן) קעגן רבי עקיבא. דער מקור איז פון משה רבינו'ס וידוי ביים עגל הזהב, וואו ער האט ספעציפיש אויסגערעכנט "ויעשו להם אלהי זהב".

הלכה ג – מדרכי התשובה

רמב"ם'ס ווערטער: "מדרכי התשובה להיות השב צועק תמיד לפני ה' בבכי ובתחנונים, ועושה צדקה כפי כחו, ומרחיק הרחק מן הדבר אשר חטא בו, ומשנה שמו כלומר אני אחר ואיני אותו האיש שעשה אותן המעשים, ומשנה מעשיו כולן לטובה ולדרך ישרה, וגולה ממקומו, שגלות מכפרת עון מפני שגורמת לו להכנע ולהיות עניו ושפל רוח."

פשט: דער רמב"ם רעכנט אויס זאכן וואס העלפן תשובה: שרייען צום אייבערשטן, צדקה, זיך אוועקהאלטן פון דעם חטא, טוישן זיין נאמען, טוישן זיינע מעשים, און גיין אין גלות.

הידושים:

1. **"בבכי ובתחנונים"** — בעטן אז דער אייבערשטער זאל מוחל זיין: דאס מיינט מתפלל זיין אז דער אייבערשטער זאל אים מוחל זיין.

2. **צדקה — פארוואס?** וואס האט צדקה צוטון מיט תשובה, ספעציעל ווען די עבירה איז בין אדם למקום? ביי עבירות בין אדם לחבירו (ווי גנבה) קען מען פארשטיין — אבער בין אדם למקום? **ענטפער:** צדקה העלפט מכפר זיין די עונשים, און אפשר איז צדקה גורם צו תשובה. **מקור:** "מקריעין גור דינו של אדם — צדקה וצדקה ותשובה". אויך: "תשובה, תפילה, וצדקה" פון תנא דבי אליהו.

3. **"כפי כחו"** — וואס מיינט עס? א מחלוקת: (א) ס'קען מיינען די מערסטע וואס ער קען, (ב) ס'קען מיינען נישט יותר מכפי כחו — נישט אן א סוף. **דער בעל התניא'ס שיטה:** ס'פירט זיך אז איינער וואס טוט תשובה גיט מער ווי חומש (דער רגילער שיעור פון צדקה). דער אלטער רבי ערקלערט: תשובה איז פיקוח נפש, און פיקוח נפש מעג מען מער ווי חומש.

4. **"ומרחיק הרחק מן הדבר אשר חטא בו"** — נישט ווי תשובה גמורה: ביי תשובה גמורה (הלכה א) קומט ער צו דער זעלבער סיטואציע און איז מתגבר. דא, ביי "דרכי התשובה", איז פארקערט — ער זאל זיך אוועקהאלטן פון דער סיטואציע בכלל.

5. **"ומשנה שמו"** — **טייטש:** "שמו" מיינט נישט דווקא זיין לעצטע נאמען, נאר זיין סטאטוס/פערסאנע. דער רמב"ם ערקלערט אליין: "כלומר אני אחר ואיני אותו האיש שעשה אותן המעשים". **אבער ס'קען אויך זיין ממש טוישן א נאמען** — אזוי ווי מען טוישט א נאמען פאר א קראנקן. **הידושים:** ביי א קראנקן וואס מען טוישט זיין נאמען, איז עס נישט נאר א סגולה (אז דער מלאך המוות ווייסט נישט די אדרעס), נאר עס העלפט "בדרך תשובה" — דער נייער נאמען דערמאנט אים אלעמאל אז ער האט תשובה געטון ווען ער איז קראנק געווען, און ער וועט עס נישט פארגעסן.

6. **"ומשנה מעשיו כולן לטובה ולדרך ישרה"** — נישט נאר די עבירה אליין: דיין קערעקטער האט אויך געברענגט צו די עבירות. ס'איז נישט גענוג נאר אויפהערן מיט דער ספעציפישע עבירה — ער דארף זיינע אלע מעשים טוישן. "לדרך ישרה" קען מיינען **מדות ממוצעות/דרך בינונית** (ווי הלכות דעות): למשל, ער האט גע'גנב'עט ווייל ער האט א תאוות הממון — זאל ער אכטונג געבן מער נישט צו זיין עקסטרעם מיט געלט.

וידוי: "אשור לא יושיענו... ולא נאמר עוד אלהינו למעשה ידיו" — זיי רעדן וועגן וואס זיי וועלן מער נישט טון.

11. **[הסידישער טייטש] ווען א עבירה ווערט אזוי שטארק אז ס'ווערט "שולט" אויף דעם מענטש (אדיקשאן):** דער מענטש זאגט: "איך זאל מער נישט מאכן אז די חטא איז שולט אויף מיר — דער אייבערשטער איז שולט אויף מיר". ווען א מענטש ווערט נאכאמאל נכשל, איז דער חטא שולט אויף אים, ער קען נישט אוועקגיין דערפון.

12. **קשיא פון יום כיפור'דיגע תשובה:** א מענטש וואס יעדע יום כיפור טוט ער תשובה אויף עפעס און יעדע יאר נאך יום כיפור טוט ער עס נאכאמאל — ביי אים איז די חרטה נישט "על שעבר", ווייל דער חטא איז נאך דא אין אים, עס איז נאך א הוה-זאך. דאס איז נישט אן אמת'ע "יתנהם על שעבר".

13. **[דיגרעסיע: דראמאטישע עקספיריענסעס און תשובה] "Near death experiences"** און געוויסע דראמאטישע ערפארונגען קענען א מענטש'ס פערספעקטיוו פונדאמענטאל טוישן — ער הייבט אן ריעליזירן אז מ'איז דא צייטווייליג, און דאס קען ברענגען צו אמת'ע תשובה.

הלכה ב (המשך) — וידוי בשפתיו vs. גמר בליבו

רמב"ם'ס ווערטער: "וצריך להתוודות בשפתיו ולומר עניינות אלו שגמר בליבו... וכל המתודה בדברים ולא גמר בליבו לעזוב, הרי זה דומה לטובל ושרץ בידו... שנאמר ומודה ועוזב ירוחם."

פשט: מען דארף זאגן דעם וידוי מיט'ן מויל, אבער אן אינערליכע החלטה צו עוזב זיין דעם חטא איז עס ווי טובל'ן מיט א שרץ אין האנט.

הידושים:

1. **מען דארף ליינען די צוויי הלכות צוזאמען:** דער רמב"ם מיינט אז מ'דארף עס זאגן מיט די מויל, און דערצו גמר בליבו. פארוואס דארף מען עס זאגן מיט'ן מויל? ס'איז דא א מעלה אז מ'זאגט עס ארויס — עס העלפט.

2. **דער משל פון "טובל ושרץ בידו"** — **אנאליזע:** לכאורה, ווען מען טובל'ט מיט א שרץ, ווערט מען טהור אין דער רגע פון טבילה, נאר ווען מען קומט ארויס און האלט נאך דעם שרץ, ווערט מען צוריק טמא. אזוי אויך ביי וידוי: ער זאגט "איך האלט מער נישט ביים טון דעם חטא" — ס'מאכט זיך עפעס א רצון, אבער ער האלט נישט דערביי, איז עס ווי טובל'ן. **אבער זאגן איז אלץ עפעס ווערט** — דער רמב"ם זאגט דאך אז "ער איז טובל", נישט אז ער טוט גארנישט. מ'זאל חלילה נישט אויפהערן זאגן, אבער שרץ בידו העלפט עס נישט.

3. **[דיגרעסיע: "ווער ס'גייט אין מקוה אן צאלן איז טובל ושרץ בידו"]** א זכרון מיט'ן ראש ישיבה ר' אברהם'עלע, וואו ס'איז געשטאנען אין א בית המדרש אז ווער ס'גייט אין מקוה אן צאלן איז טובל ושרץ בידו. **קשיא:** מ'קען זאגן אז ער איז א גזלן, אבער פארוואס "טובל ושרץ בידו"? ווייל די טבילה רעדט פון עניני אמונות — ס'איז מער ווי א "מצוה הבאה בעבירה".

4. **דער פסוק "ומודה ועוזב ירוחם" (משלי כה:יג):** "מודה" איז וידוי, אבער ס'דארף זיין צוזאמען מיט "ועוזב" — נאר דעמאלט "ירוחם". **אפשר איז "מודה" גורם צו "עוזב"** — א מענטש וואס איז נישט מודה אז ער האט געזינדיגט, הערט ער נישט אויף צו זינדיגן.

5. **"מכסה פשעיו לא יצליח"** — **צוויי פירושים:** (א) ער פארדעקט עס, ער איז נישט מודה אז ער האט געזינדיגט. (ב) ער זאגט וידוי אבער האלט נאך אן אין חטא — ער איז "מכסה" מיט די וידוי אליין, ער "תולה עצמו בוידוי" און מאכט זיך נאך א צדיק דערמיט. דער רמב"ם מיינט ביידע פירושים.

הלכה ב (סוף) — צריך לפרוט את החטא

זמן תשובה לכל ליחיד ולרבים והוא קץ מחילה וסליחה לישראל, לפיכך חייבין הכל לעשות תשובה ולהתוודות ביום הכיפורים."

פשט: תשובה איז אלעמאל גוט, אבער עשרת ימי תשובה איז בעסער, און יום כיפור איז דער סוף פון מחילה וסליחה, דעריבער איז יעדער מחויב תשובה און וידוי יום כיפור.

חידושים:

1. **שייכות צום פריערדיגן ענין:** דער רמב"ם'ס איבערגאנג צו עשרת ימי תשובה איז אפשר א המשך פון דעם וואס ער האט געזאגט אז עבירות בין אדם למקום זאל מען נישט רעדן ברבים — דעריבער האט מען אויסגעשטעלט א ספעציעלע צייט פאר תשובה, וואו מען איז ביזי מיט פאזיטיווע זאכן און מצוות.

2. **"יפה לעולם" — אן די ספעציעלע זמנים:** דער לשון "יפה לעולם" מיינט אז תשובה וצעקה איז אלעמאל גוט, אפילו אן די ספעציעלע צייטן. אפילו מ'האט היינט אלערליי סגולות און יארצייטן, זאל מען געדענקן אז עשרת ימי תשובה איז נאך אלץ חשוב'ער.

3. **"מתקבלת היא מיד" — שייכות צו תליה:** דאס שטימט מיט וואס דער רמב"ם האט פריער געזאגט אז ביי שווערע עבירות איז תשובה "תולה" (הענגט) ביז יום כיפור מכפר. ביי עשרת ימי תשובה בלייבט מען נישט לאנג "תולה" — מ'קומט גלייך אראפ פון דער תליה, ווייל יום כיפור קומט גלייך און ענדיגט דעם פראצעס.

4. **"בהמצאו" / "בהיותו קרוב" — ווען איז דער אייבערשטער קרוב?** דער אייבערשטער איז דאך אלעמאל קרוב, וואס מיינט "בהיותו קרוב"? **תירוץ:** ער איז קרוב ווייל די עולם טוט תשובה — ער איז "קרוב לאוהביו". ווען די עולם האט זיך שוין גענומען צו מצוות, זיי זענען געגאנגען אין מקוה, זיי האבן שוין געדאוונט — דעמאלטס איז דער אייבערשטער קרוב.

5. **יחיד לעומת רבים — "בכל קראנו אליו":** דער פסוק "מי כה' אלקינו בכל קראנו אליו" ווערט געטייטשט אויף רבים — ווען מ'נעמט צוזאמען א ציבור און מ'מאכט א יום תפילה, א יום תשובה, איז עס גוט אזוי ווי עשרת ימי תשובה. א יחיד איז שווערער, ווייל א מענטש אליין דארף זיך דורכברעכן דורך זיין סביבה. אבער ברבים קען מען מאכן "קראנו אליו" אין יעדע צייט. דער רמב"ם זאגט אז עשרת ימי תשובה איז ספעציעל פאר א יחיד, אבער ביי א ציבור וואס שרייט בלב שלם ווערן זיי אלעמאל ענטפערט.

6. **"קץ מחילה וסליחה" — צוויי פשטים:**

- **פשט א:** "קץ" מיינט א דעדליין. דער ספר החינוך זאגט אז א מענטש זאמלט אן חטאים און שיבט אפ תשובה — "מארגן, מארגן." יום כיפור איז דער דעדליין וואס צווינגט אים צו האנדלען.

- **פשט ב:** "קץ" מיינט דער סוף פון עשרת ימי תשובה. דער רמב"ם האט געזאגט אז עשרת ימי תשובה איז חשוב, און יום כיפור איז דער לעצטער טאג דערפון — דער סוף פון דעם ספעציעלן זמן. דאס שטימט מיט דעם אז תשובה איז "תולה" ביז יום כיפור.

7. **"לפיכך חייבין הכל לעשות תשובה ולהתוודות" — וואס מיינט "הכל"?** אויב איינער האט שוין געטון תשובה פריער, פארוואס איז ער מחויב? **תירוץ:** וידוי איז אנדערש פון תשובה גמורה. דער רמב"ם מיינט אז ווער עס זאגט וידוי, דאס ווייזט אז ער וויל תשובה טון, אבער מ'מיינט נישט דווקא א תשובה גמורה. אין דעם זמן פון תשובה זאגט מען וידוי ווייל וידוי איז וואס מאכט תשובה — מ'איז מקבל לשוב.

הלכה ז — סדר וידוי יום כיפור

רמב"ם'ס ווערטער: **"מצות וידוי יום הכיפורים שיתחיל מערב היום קודם שיאכל, שמא יחנק בסעודה קודם שיתוודה. ואף על פי שנתוודה קודם שיאכל, חוזר ומתוודה בליל יום הכיפורים ערבית, וחוזר ומתוודה**

7. **"וגולה ממקומו" — דער רמב"ם'ס טעם:** מ'וואלט געקענט לערנען פשוט אז ער זאל אוועקגיין פון שלעכטע שכנים. אבער דער רמב"ם גיט אן אנדער טעם: "שגלות מכפרת עון מפני שגורמת לו להכנע ולהיות עניו ושפל רוח." אין גלות איז א מענטש נישט אין זיין פאזיציע, ער הייבט אן פילן מער דעמוטיג. **דער רמב"ם פארטייטשט ביידע זאכן (משנה שמו ומשנה מקומו) וואס מ'וואלט געקענט מיינען ס'איז א סגולה, און ער ערקלערט וויאזוי עס העלפט באמת תשובה טון.**

הלכה ד — וידוי ברבים

רמב"ם'ס ווערטער: **"ושבח גדול לשב שיתודה ברבים ויודיע פשעיו להם, ומגלה עבירות שבינו לבין חבריו לאחריהם, ואומר להם אמנם הטאתי לפלוגי ועשיתי לו כך וכך והריני היום שב וניחם."**

פשט: ס'איז א גרויסע מעלה ווען דער בעל תשובה איז מתוודה ברבים ספעציפיש אויף עבירות בין אדם לחברו.

חידושים:

1. **דווקא עבירות שבינו לבין חבריו:** דער רמב"ם באגרעניצט דעם "וידוי ברבים" צו עבירות בין אדם לחברו, נישט בין אדם למקום.

2. **דאס העלפט אויך פאר דעם נחבל:** אסאך מאל פילט דער נפגע זיך געשעדיגט און פארשעמט, און ווען דער חוטא זאגט ברבים "איך בין געווען ראנג" איז דאס א תיקון פאר יענעם'ס בושא. אבער אויך פאר דעם חוטא אליין איז עס א חלק פון "משנה שמו ומעשיו" — ביז יעצט האט מען אים געקענט אלס איינער וואס באליידיגט יעדן, און יעצט ענדערט ער זיין פובליקע אידענטיטעט.

3. **"מכסה פשעיו לא יצליח" — ביי בין אדם לחברו:** ווער עס באהאלט עבירות וואס ער האט געטון קעגן אנדערע מענטשן, זיין תשובה איז נישט גמור, און ער וועט צוריקפאלן אין חטא.

הלכה ה — עבירות בין אדם למקום: נישט מפרסם זיין

רמב"ם'ס ווערטער: **"בעבירות שבינו לבין המקום אין צריך לפרסם עצמו, וגסות פנים היא לו אם יגלה אותם... אלא שב לפני האל ברוך הוא ומתודה לפניו ופורט הטאיו לפניו, ומתודה עליהם בפני רבים סתם... וטובה היא לו שלא נתגלה עונו, שנאמר אשרי נשוי פשע כסוי הטאה."**

פשט: ביי עבירות בין אדם למקום זאל מען נאר מתוודה זיין פאר דעם אייבערשטן בפרטות, און ברבים זאגט מען נאר סתם "חטאתי" אן פרטים.

חידושים:

1. **דער טיפערער טעם פארוואס נישט מפרסם זיין:** די באציאונג צווישן א מענטש און דעם אייבערשטן דארף זיין אן אינטימע זאך. אזוי ווי א מענטש וויל נישט דערציילן פאר סתם יעדן זיינע מערסט אינטימע זאכן, אזוי דארף מען נישט מפרסם זיין עבירות בין אדם למקום. דאס איז נישט בלויז א דין, נאר א "גסות פנים" — עס ווייזט א מאנגל אין דעם ערנסטקייט פון דער באציאונג.

2. **"אשרי נשוי פשע כסוי הטאה" — חילול השם:** ווען מענטשן ווייסן אז איינער האט געזינדיגט, איז דא אן ענין פון חילול השם. ווען מ'גייט ארום און זאגט "איך האב געזינדיגט", קענען אנדערע מענטשן רעכטפערטיגן זייערע אייגענע זינד — "מ'קען זינדיגן, ס'איז דא אן אפציע". דעריבער איז בעסער אז מ'שעמט זיך דערמיט און מ'באהאלט עס.

הלכה ו — עשרת ימי תשובה און יום כיפור

רמב"ם'ס ווערטער: **"אף על פי שהתשובה והצעקה יפה לעולם, בעשרת הימים שבין ראש השנה ויום הכיפורים היא יפה ביותר ומתקבלת היא מיד, שנאמר דרשו ה' בהמצאו... וביום הכיפורים הוא**

רמב"ם'ס ווערטער: "עבירות שהתודה עליהם ביום כיפורים זה, חוזר ומתודה עליהם ביום כיפורים אחר, אף על פי שהוא עומד בתשובתו, שנאמר 'כי פשעי אני אדע וחטאתי נגדי תמיד'".

פשט: אפילו אויב א מענטש האט שוין תשובה געטון און האט נישט חוזר געווען אויף די זעלבע עבירות, דארף ער זיך נאכאמאל מתוודה זיין אויף זיי יעדן יום כיפור.

חידושים:

1. **טעם פאר אזויפיל "על חטא'ס":** דאס איז דער טעם פארוואס מ'זאגט אזויפיל "על חטא'ס" — ווייל אפילו עבירות וואס מ'האט נאר איינמאל געטון, זאגט מען עס יעדע יאר אויפסניי.

2. **דער פסוק "כי פשעי אני אדע וחטאתי נגדי תמיד":** א מענטש זאל אייביג געדענקען זיינע פשעים — זיי זאלן שטענדיג זיין פאר אים.

3. **[אפענע שאלה:]** אויב איינער ווייסט זיכער אז ער האט נישט געזינדיגט אין יום כיפור, אפשר דארף ער נישט אזויפיל וידוי — אבער דאס איז נישט קלאר געווארן.

הלכה ט (המשך) — תשובה בין אדם לחבירו

רמב"ם'ס ווערטער: "אין התשובה ולא יום הכיפורים מכפרין אלא עבירות שבין אדם למקום... אבל עבירות שבין אדם לחבירו, כגון החובל בחבירו או המקלל חבירו או גוזלו, אינו נמחל לו לעולם עד שיתן לחבירו מה שהוא חייב לו וירצהו."

פשט: תשובה און יום כיפור העלפן נאר פאר עבירות בין אדם למקום (ווי אכילת איסור, ביאה אסורה). פאר עבירות בין אדם לחבירו (חובל, מקלל, גונב) מוז מען ערשט באצאלן וואס מ'איז שולדיג, און דערנאך מרצה זיין דעם מענטש.

חידושים:

1. **גרויסער חידוש — ריבוי איבער תשלומין:** דער רמב"ם זאגט אז "אפילו השיב לו מה שהוא חייב לו, צריך לרצותו ולבקש ממנו שימחול לו." באצאלן אליין איז נישט גענוג. דער מענטש האט א כח — ער איז נאך צוקריגט, ער האלט נאך א שנאה. "מוחל זיין" מיינט מ'דארף אים "צוריקפריינטן" — ער זאל נישט בלייבן א שונא. דאס איז מער ווי א פינאנציעלע זאך — ס'איז א פערזענליכע, עמאציאנעלע תיקון.

2. **אפילו בדברים:** אפילו אויב מ'האט יענעם נאר מצער געווען מיט ווערטער (נישט פיזיש, נישט פינאנציעל), דארף מען אים מפיס זיין ביז ער איז מוחל.

הלכה ט (המשך) — דער פראצעס פון פיוס

רמב"ם'ס ווערטער: "לא נתרצה, מביא לו שורה של שלשה בני אדם מריעיו ומפגיעיו בו... לא נתרצה להם, מביא לו שניה ושלישית. לא רצה — מניחו והולך לו, ואותו שלא מחל הוא החוטא."

פשט: אויב דער מענטש וויל נישט מוחל זיין, ברענגט מען דריי מאל דריי פריינט. נאך דריי מאל, אויב ער וויל נאך אלץ נישט — לאזט מען אים, און דער וואס איז נישט מוחל איז אליין דער חוטא.

חידושים:

1. **"מפגיעיו בו" — נישט א ריטואל:** דער רמב"ם מיינט נישט א פארמעלע צערעמאניע. ס'איז אזויווי ווען א מענטש וויל אז איינער זאל אים בארגן געלט — ער נוצט זיינע באקאנטע, זיינע "פאליטישע קאנקעשאנס". מ'ברענגט מענטשן וואס קענען זאגן "ער האט עס עכט נישט געמיינט, ער איז דיין פריינט." ס'איז א פראקטישע, סאציאלע השתדלות.

2. **ביי א רבי — אלף פעמים:** "אם היה רבו, הולך ובא אפילו אלף פעמים עד שימחול לו." ביי א רבי איז דער שיעור פון פיוס אומבאגרעניצט.

בשחרית ובמוסף ובמנחה ובנעילה. והיכן אומר? יחיד אחר תפילתו, ושליח ציבור באמצע תפילתו בברכה רביעית."

פשט: מ'הייבט אן וידוי ערב יום כיפור פאר דער סעודה, און מ'חזר'ט עס ביי יעדע תפילה פון יום כיפור. דער יחיד זאגט עס נאך שמונה עשרה, דער ש"ץ אינמיטן שמונה עשרה אין דער פערטער ברכה.

חידושים:

1. **"שמא יחנק בסעודה" — פארוואס איז דאס א טעם? אויב ער שטארבט ביי דער סעודה, האט ער דאך סיי ווי א יום המיתה וואס איז מכפר. אבער דער רמב"ם וויל אז ער זאל האבן תשובה פאר דעם. אויך, "יחנק" מיינט נישט דווקא שטארבן — ער קען ווערן קראנק אדער אין א סכנה, און דעמאלטס קען ער נישט מער זאגן וידוי. אויך: ווייל מ'עסט די סעודה המפסקת בשעת מ'וויינט און מ'איז אין תשובה, נישט מיט א חיות, קען מען זיך לייכט טשאקן.**

2. **פארוואס חזר'ט מען וידוי אזויפיל מאל? — פיר תירוצים:**

- **תירוץ א:** "שמא יארע לו דבר עבירה בינתיים" — אפשר האט ער געזינדיגט אינצווישן (לשון הגמרא).

- **תירוץ ב:** שייכות צו צעקה — דער רמב"ם האט פריער געזאגט אז "ת

שובה וצעקה" ארבעטן צוזאמען. יעדע תפילה איז א צעקה, און יעדע מאל ווען מ'טוט א צעקה טוט מען אויך וידוי. אפשר נישט יעדע תפילה איז א צעקה, אבער אפשר איינע פון זיי וועט זיין א אמת'ע צעקה, און נעבן דעם וועט דער וידוי אויך זיין אמת'דיג.

- **תירוץ ג:** ווייל תשובה גמורה דארף מען נאר איינמאל וידוי, אבער יום כיפור איז "כולי האי ואולי" — מ'זאגט אזויפיל מאל וידוי כדי דער מענטש זאל כאפן אז ער גייט באמת נישט מער זינדיגן. עס איז א פראצעס פון פארטיפן דעם קבלה.

- **תירוץ ד (געפרעגט אבער נישט אויסגעלייזט):** אויב איינער ווייסט זיכער אז ער האט נישט געזינדיגט יום כיפור, אפשר דארף ער נישט אזויפיל מאל וידוי — דאס בלייבט אן אפענע שאלה.

3. **"יחיד אחר תפילתו, ושליח ציבור באמצע תפילתו בברכה רביעית":** דער יחיד זאגט וידוי נאכן שמונה עשרה, און דער ש"ץ זאגט עס אינמיטן שמונה עשרה אין דער פערטער ברכה. אין דער פראקטיק זאגט מען אויך אינמיטן שמונה עשרה (לויט דעם רמ"א).

הלכה ח — נוסח הוידוי

רמב"ם'ס ווערטער: "הוידוי שנהגו בו כל ישראל הוא 'אבל חטאנו' וכו' — והוא עיקר הוידוי."

פשט: דער עיקר נוסח וואס כלל ישראל האט מנהג געווען איז "אבל אנחנו ואבותינו חטאנו" — און דאס איז גענוג פאר עיקר הוידוי.

חידושים:

1. **דער וואָרט "אבל" אין וידוי:** "אבל" מיינט: איך בין נישט אזוי ווי דער וואס זאגט "לא חטאתי" — נאר "אבל, אנחנו חטאנו." דאס אליין איז שוין דער עיקר וידוי.

2. **אונטערשייד צווישן וידוי פון פרק א' און וידוי פון יום כיפור:** פריער אין הלכות תשובה (פרק א') רעדט מען פון דער פולער נוסח מיט פרטים — "חטאתי, עויתי, פשעתי" וכו' — יענץ רעדט זיך פון דער אידעע פון תשובה בכלל. אבער אין יום כיפור, דער עיקר וידוי איז בלויז "אבל חטאנו", און מ'איז יוצא דערמיט. דאס "על חטא" וכו' וואס מ'איז מאריך, איז נישט מעכב.

הלכה ט — חזרת וידוי אויף עבירות פון פריערדיגע יארן

הלכה יא — ווען דער נפגע איז נפטר

רמב"ם'ס ווערטער: ווען דער מענטש וואס מ'האט באליידיגט איז נפטר, ברענגט מען עשרה בני אדם, מ'שטעלט זיי ביי זיין קבר, און מ'זאגט "חטאתי לה' אלקי ישראל ולפלוני זה שעשיתי לו כך וכך". אויב מ'איז שולדיג געלט, גיט מען עס צו די יורשים. אויב נישטא קיין יורשים אדער מ'ווייסט נישט ווער זיי זענען — מניחן בבית דין.

פשט: אויך נאכ'ן טויט פון דעם נפגע בלייבט דער חיוב פון תשובה בין אדם לחבירו. מ'ברענגט א מנין צום קבר און איז זיך מתוודה בפרהסיא.

חידושים:

1. **צען מענטשן — ענין פון מנין:** דא ביים קבר ברענגט מען אויך צען — ס'איז אן ענין פון מנין, פאראלעל צום פיוס-פראצעס (3×3) + דער נפגע = 10.

2. **פארוואס ביים קבר — נישט "מעדזשיק":** ס'איז נישט אז מ'גייט צום קבר ווייל דער מת הערט. דער עיקר ענין איז דער פובליקער/סאציאלער זייט: אלע ווייסן אז מ'איז צוקריגט געווען. מ'דארף מתקן זיין דעם כבוד פון דעם נפטר אין דער עפנטליכקייט. ס'ווערט געבראכט א מעשה פון א חסיד וואס האט זיין רבי'ן פגע'ט, און דער רבי האט אים געשיקט צום קבר — ווייל אלע חסידים זענען צוקריגט מיט אים וועגן דעם. דאס מיינט: מ'מאכט תשובה צווישן אידן, ס'איז א סאציאלע תיקון.

3. **בין אדם לחבירו האט א סאציאלע דימענסיע וואס גייט ווייטער פון דעם נפגע אליין:** אפילו ווען דער מענטש לעבט שוין נישט, בלייבט דער סאציאלער שאדן — אלע ווייסן וואס מ'האט געטון. דערפאר דארף מען א פובליקע וידוי ביים קבר.

4. **געלט צו בית דין:** אויב נישטא קיין יורשים, לייגט מען די געלט אין בית דין — אזויווי ביי גזילת הרבים, וואו מ'טוט צרכי ציבור ווייל מ'קען נישט וויסן ווער אלע נפגעים זענען.

כללי'דיגע באמערקונג וועגן סטרוקטור פון פרק ב'

הלכות בין אדם לחבירו קומען אריין אין פרק ב' אינמיטן דער דיסקוסיע וועגן יום כיפור. דער טעם: תשובה האט צוויי זייטן — בין אדם למקום און בין אדם לחבירו — און ביידע זענען חלקים פון הלכות תשובה.

3. **פארוואס דער וואס איז נישט מוחל איז א חוטא:** ווייל יענער האט זיך מכניע געווען, ער האט זיך דערנידעריגט, ער האט דערקלערט אז ער האט נישט געמיינט, ער האט געבראכט חברים — "זייט מיר מוחל" מיינט נישט סתם ווערטער, ס'מיינט אז ער איז מצרה, מסביר, מתחייב צו זיין בעסער. ווען איינער טוט אזויפיל און דער אנדערער עקשנ'ט זיך — איז ער דער חוטא.

4. **צען מענטשן — ענין פון מנין:** פריער ביים פיוס-פראצעס קומט אויס צען (3×3) + דער נפגע).

הלכה י — אסור צו זיין אכזרי

רמב"ם'ס ווערטער: "אסור לאדם שיהא אכזרי ולא יתפייס, אלא יהא נוח לרצות וקשה לכעוס. ובשעה שמבקש ממנו החוטא למחול — ימחול בלב שלם ובנפש חפצה. ואפילו הצר לו והרבה לו — לא יקום ולא יטור."

פשט: א מענטש טאר נישט זיין אכזריות'דיג. ער זאל זיין לייכט צו איבערבעטן און שווער צו כעס'ן. ווען מ'בעט אים מחילה, זאל ער מוחל זיין מיט א גאנצע הארץ.

חידושים:

1. **"וזהו דרכם של זרע ישראל ולבם הנכון":** מחילה איז א סימן פון אידישקייט. דער רמב"ם ברענגט דאס אלס א מידה וואס דעפינירט אידישע הערצער.

2. **"אבל הגוים ערלי לב — ועברתם שמרו לנצח":** גוים האלטן זייער כעס און נקמה אויף אייביג. דער רמב"ם פארבינדט דאס מיט דער הלכה אז "ערלים" רעפערירט עיקר צו גוים (ווי ביי "מדירני מן הערלים").

3. **ראיה פון די גבעונים:** די גבעונים האבן זיך פארשטעלט אלס אידן, אבער מ'האט דערקענט אז זיי זענען נישט אידן ווייל זיי האבן נישט געהאט אידישע מידות — זיי האבן נישט געוואלט מוחל זיין. ווען שאול'ס קינדער זענען געהאנגען געווארן אויף זייער פאדערונג, האט די גמרא געזאגט "ארורים הגוים ולא ישראל" — א איד וואלט מוחל געווען אפילו מ'האט געהארגעט א גאנצע חברה.

4. **[חשוב'ע הערה — קעגן א פארקערטע סברא:]** עס איז דא מענטשן וואס מיינען אז גו'אישע מוסר לערנט מחילה און אידישע מוסר לערנט נקמה. דער רמב"ם ווייזט פונקט פארקערט: אידישע מאראל איז מוחל צו זיין, און די גבעונים/גוים — "לא ידעו רחמים".

תמלול מלא

הלכות תשובה פרק ב': מהות התשובה האמיתית

מבוא: המעבר מפרק א' לפרק ב'

זאגט דער הייליגער רמב"ם, הלכות תשובה פרק ב'. איז בעסיקלי אזוי, די ערשטע פרק האבן מיר געלערנט, מ'קען זאגן די מצוה פון תשובה. די מצוה פון תשובה, די כפרה, כפרה איז א פארט פון די מצוה פון תשובה, יא? א יוד דארף תשובה טון, און דערפאר דארף ער מכפר זיין, ס'איז פארט פון די זעלבע הלכה. ס'האט כללים און הלכות ווען מ'דארף זאגן וידוי, א יוד דארף זאגן וידוי, ווען ס'איז ווערט די כפרה, וכדומה.

יעצט קומט דער רמב"ם גייט אין פרק ב' זאגן וואס איז אמת'דיג תשובה. ס'איז דא אפילו א געוויסע סתירה, און דא מאכט ער תשובה גרינגער, ער זאגט נישט ממש מ'דארף זאגן וידוי אפילו. ער איז מסביר בעצם, ער זאגט יא אין א ווארט, אבער ער איז מסביר די עיקר תשובה, וואס איז תשובה אמת'דיג.

קולא אדער חומרא? צוויי אופנים אין תשובה גמורה

וואס מיין איך? ס'איז דא, מ'קען זאגן א קולא און א חומרא.

וואס איז די קולא? מ'קען זאגן אז תשובה גמורה מיינט א שוואכערע תשובה ווי פריער. פריער האבן מיר געלערנט תשובה מיט וידוי, מיט די חלוקי כפרה. די עצם תשובה, די מציאות פון תשובה, נישט די מצוה פון תשובה. און וואס מיינט תשובה? תשובה מיינט מער נישט זינדדיגן.

אדער קען מען זאגן פארקערט, תשובה מיינט נאך א העכערע מדרגה. פריער האבן מיר געזאגט אז ס'איז יום כיפור, און דער מענטש האט תשובה געטון, און ער וואלט נישט געוואלט נאכאמאל זינדדיגן, אבער ליידיגער אסאך אידן פאלן ווייטער דורך. הייסט תשובה גמורה מיינט דאך א העכערע מדרגה פון תשובה.

שיטת החתם סופר: תשובה גמורה להלכה

איך זע ער ברענגט דא אפאר מהלכים. ער זאגט אז דער חתם סופר זאגט תשובה גמורה מיינט, דער רמב"ם מיינט דא להלכה, אז ס'איז דא א דין למשל אז א עבריין איז נישט כשר לעדות, יא, רשע דחמס. אויף דעם העלפט נישט דאס וואס ער האט געטון וידוי. אויף דעם דארף מען וויסן אז ער איז מער נישט קיין רשע דחמס. אויף דעם דארף מען תשובה גמורה.

קענען אנטון די עבירה, איז דאס די טייטש ייחוד. דאס איז זיכער, אז מ'איז עובר אויף... קלאר, פלעין פשוט ייחוד...

חידוש: תשובה גמורה אפילו מיט שוואכקייטן

אין די רעדיסט פון תשובה האט ער געטון, און טעמאל זעט מען אז א תשובה איז עס אקעי, כדי דורך דא איז א כילה. אפילו מ'רעדט שוין פון איינער ווי ער דרייט זיך נאך אלץ מיט ווייב, נישט עס האט אויפגעקערט זיך צו דרייען. דעמאלטס, אוודאי דער אמת'גער וועג פון תשובה טון איז נישט דער תשובה גמורה. דער אמת'דיגע רעג פון די תשובה טער זיך אויפגעהויבן דרייענע טלעצטער, וואס איז דא ווייבער, איך לאנד זיך זיין א יאר א יאר א היכע זאכדומה, אז עס ווערט דער אמבער גייט זאגן שפעטער, ווי זאר א יאר א היכע, דער מיך דערנק, דאס שטייט עקסטער אז מ'זאל טאקע דעס נישט טון, אבער ער זאגט אז אפילו נישט, ער איז אפילו א פשוט, איך זאג א דער פשוט, וואס עכט א תשובה?

עכט א תשובה איז די... איך אלעץ איך מסכים איך דארג גייט אן זעלבע פלעצער, און האט מיך אלץ ליב, האט איך אלץ? האט איך יאר מיט בא וואס איבא אויף איר ווייטער ליב, אבער כח גופו ער קען נאכאמאל טון די עוויריס, אבל מדינה שאוה באל, און נאכאמאל אין די זעלבע געגנט זעט איך איך...

דיסקוסיע: יחוד אלס גדר בפני עצמה

Speaker 2: יחד איז נישט יחד און די מרדכי... יא, אבער ער מיינט זאגן, אפשר נישט יחד די מען אין אנדערע פלאץ, וואס דארט איז דא איינער קען מער הערן, וכדו'. עס איז אנדערש איז טריש. יחד איז נישט אויב געווען, אויף די עשר איז נער, איז שוין רבי די עשר איז אן כשר'א, איז שוין רבי עס איז. זעה ווי אלטשיבה גמראה... מיט צו טעם פאר דעם האבן זיך די וואס עס האט אים געמיסט מיט די ווארט מסוי אחד, וואס עס עס איז שוועט זאגן, וואלט שויוו געמראה, ווען ער זאך האלטס אייגער אויף אישו דורייך. זיי מען זאגן דעם איים הארן אז מ'קען יא. יחד איז נאך נאר א גדה אייוו, פאר דעם א UE, עשר איז נישט. אבער עס איז א גדה פאר דעם.

Speaker 1: אבער, לויט ווי דער איז איש וואס זאל מען זאגן, בעל תשובה גמירה מיינט פון דעי איז א בעל תשובה גמיר פון דער איסטער איש וואס איז, ער האט נישט קיין בעל תשובה גמיר פון דער איסטער איחוד, אויף דעם דארף זיין נעקסטע געלעגנהייט צו עובד זיין איתר יוחר, אן אמת, אבער אויך איתר יוחר, דא איז דא כל כילה א גדה בפני דתה, דאס איז אן עבירה בפני עצמה, אבער ס'איז א גדר פאר עבירות. ס'איז נישט קיין מעדזשיק אין הלכה.

ער איז יא, ער איז נישט קיין פול בעל תשובה, ער האט נאך אלץ נישט קיין שליטה אויף אלע מצוות, אזוי ווי איינער וואס איז פון יחוד האט ער נאך אלץ געווען. ער איז יא, ער איז אפילו מער, ער האט מקיים געווען וואס איז אין יחוד דאס פאר, אפילו מיט'ן אויבערשטן אליין. ער איז א גרויסער צדיק, און איך וואלט אים געגעבן קוויטלעך. דאס איז נישט קיין קונצן.

דו ביסט גערעכט, אבער איך וויל דיר זאגן, אז ס'שטייט בעל תשובה גמורה, מיינט עס אז ס'איז א בעל תשובה גמורה, ער האט טאקע אויפגעגעבן יחוד. איך מיינ אז מ'דארף משבח זיין דעם מענטש, איך וואלט דאס אויפגעגעבן א קרעדיט פאר דעם מענטש, אקעי? אז ער האט זיך צוגענומען זיין עבירות, אבער אדרבה, זאל מען עס נישט טון. אדרבה, זאל מען עס טון. ס'איז געווען איינס געווען מפרשים וואס זאגן וואס זאל ער עס טון, אבער אדרבה, זאל מען עס נישט טון. אבער מ'רעדט דאך אז אפילו ס'איז א אופן, דאס איז תשובה גמורה. ירושלמי עומר. אהם.

Speaker 2: ס'קען זיין אז באופן זה האט ער אויך געהאט יסורים, אפשר דארף דאס יסורים.

Speaker 1: ניין, דארפסט איך אבער פארשטייען, אז וואס וויל ער ארויסברענגען? אויב איינער איז נישט אזוי, ס'האט אנגעהויבן צו ווערן זייער מקפיד אויף יחוד, דער פשטער האט נישט גע'סילט זיין פראבלעם פון בויל זיין דער פרוי. ווייל, אויב ס'האט זיין א מאטע, וואס מאכט דאך יחוד?

רייט, אבער דערווייל העלפט אויך נישט וואס ער שטייט דא. ער דארף ווייזן, ער דארף קענען זען, ער דארף מחזיר זיין אן אבידה בדבר גדול וכדומה. ס'איז נישט עקזעקטלי די זעלבע, ס'איז דא זאכן, ס'איז א פושע יד על פקדון, פושע יד על אשה, אז דארט מוז זיין ער האט נאכאמאל געלעגנהייט צו שווינדלען, און ער האט נישט געשווינדלט. רייט, ביי אשה איז מור. ס'איז מור דען דעט, דארט דארף מען קענען זען, וכדומה, ס'איז אן אנדערע פלאץ, ס'איז דא גדרים דארט, וואס ס'האט מער צו טון מיט וויאזוי די בית דין זאלן וויסן אז ער האט טאקע תשובה געטון. דא רעדט מען די חוב כלפי שמיא מער.

עולם המעשה לעומת העצם הפילוסופי

איך מיינ אז די עיקר זאך איז אז פריער איז געווען מער על עולם המעשה, מער אויף וואס ס'שטייט. יעצט זאגט דער רמב"ם, זאגט ער די אמת, אסאך מאל איז דא אזוי וואס מ'דארף אריינקוועטשן אין א הלכה'דיגע קאפיטל, פארשטיין פרטי דינים, נאכדעם איז דא די עצם, דו קענסט זאגן די פילאסאפישע איידיע, דער יסוד, דער יסוד העצמי פון תשובה.

אפשר אויב מ'וואלט געגאנגען אין די ספר החינוך וואס מ'האט געזאגט פריער, זאגט דער רמב"ם אז דער אופן פון תשובה איז מיט וידוי. יעצט זאגט ער, די תשובה אליין אן די מצוה, ווען תשובה וואלט נישט געווען קיין מצוה, נאר ס'וואלט נאר געווען א מציאות אז מ'דארף תשובה טון, זאגט ער, דעמאלטס וואס מיינט די מציאות פון תשובה טון? יא, אבער דאס זאגט ער איז דעמאלטס די מצוה, דאס איז די לוקח פון ספר החינוך.

הלכה א': איזו היא תשובה גמורה

לשון הרמב"ם

זאגט דער רמב"ם, **איזו תשובה גמורה? זה שבא לידו דבר שעבר בו, ס'איז אים אנגעקומען נאכאמאל דער זעלבער נסיון, ס'איז אנגעקומען צו אים נאכאמאל א מעגליכקייט, א געלעגנהייט, אויף א זאך וואס ער האט שוין עובר געווען אין די פעסט. ואפשר בידו לעשותו, ער האט די מעגליכקייט נאכאמאל צו זינדיגן, ופירש ולא עשה מפני התשובה, אבער ער פירש, ער האלט זיך אפ דערפון, ער איז זיך פירש דערפון, ולא עשה, ער האט עס נישט געטון, און ער האט עס נישט געטון מפני התשובה, ווייל ער האט תשובה געטון. נישט, לא מיראה, נישט, ער האט עס נישט געטון וועגן דאס אז ער האט אפשר מורא פאר איינעם, ולא מכשולו כח, ווייל ער איז נישט געווארן שוואכער אדער ער האט נישט היינט די קוראזש צו טון די עבירה, נאר ער טוט עס וועגן תשובה, וועגן ער וויל מער נישט טון קיין עבירות. יא, גוט. דאס איז תשובה.**

דער משל פון בעל אשה בעבירה

בקיצור, דער רמב"ם מסביר, **א רשע שבעל אשה בעבירה, א מענטש האט בעל געווען אן אשה בעבירה, און יעצט קומט נאכאמאל א געלעגנהייט, ולאחר זמן נתייחד עמה, ער איז פונקט צוזאמען מיט איר אליין.**

דיסקוסיע: וואס מיינט "נתייחד עמה"?

Speaker 1: ער מיינט נישט צו זאגן באופן אז ער איז עובר אויף יחוד, ווייל דאס אליין איז א חטא. ער מיינט צו זאגן ער האט נאכאמאל די אפארטוניטי צו זינדיגן מיט איר. דער אמת איז אז ס'איז יא עובר, ווייל אוודאי אין אזא אופן וואס ער קען זינדיגן, דאס איז די איסור יחוד. ס'איז דאך קיין פארמע. יחוד מיינט זיין אין א מצב וואס מ'קען זינדיגן. ער האט אוודאי געטון די עבירה, אבער דער רמב"ם מיינט נישט צו זאגן דאס. ס'קען אויך מיינען ער איז נאכאמאל אין איר געגנט און ער קען מאכן א פאון קאל און זיין מיט איר. ער האט די אפארטוניטי.

Speaker 2: דער רבי זאגט, דער רבי זאגט, נתייחד עמה, נתייחד עמה מיינט טאקע, און ער איז נתייחד געווען. דאס איז שווער צו זאגן. ער רעדט לעבן נישט, וועלכעס ייחוד, ער רעדט מער זעט מען זיך די תשובה. אקעי.

Speaker 1: און נאכאמאל, ייחוד איז דאך דאך אן אופן וואס מ'איז נישט עובר אויף ייחוד סתם אזוי, אבער ער קען דאך דאך דאך... יענער אופן איז מ'עובר אויף ייחוד... אויב ס'איז אויף אן אופן וואס עס איז גענוג אז עס זאל

אויך גוט. אמת. אבער מען דארף דאס אלעס זאגן, זכור את בוראך בימי בחורותיך.

שאלה: תשובה פון א גוסס

און מ'איז מסביר תשובתו, ס'איז געווען אינטערעסאנט, ווען ער ווייסט אז ער גייט שטארבן, און וואס איז שייך צו זאגן ער גייט מער נישט זינדיגן, "לא אשוב לחטא זה לעולם?" מ'גייט דאך שטארבן. אבער ער האט דאך געשעט, ס'איז געווען אן אמת'ע חרטה.

מ'נעמט, ס'איז אזוי ווי... אינטערעסאנט, ווייל אויב מיר טראכטן אז חרטה איז נאר א הקדמה צו דאס וואס איך גיי מער קיינמאל נישט זינדיגן, איז נישט שייך דאס ווען ער גייט שטארבן. נו, יא, מ'קען פארשטיין. ס'קען זיין פון די אנדערע זייט די... די...

הלכה ב' (המשך): תשובה ביום מיתתו

Speaker 1

ווייל למעשה, דער פוינט איז נישט צו ווייזן קונצן, צו ווייזן אז ער קען, די פוינט איז אז מען ווערט מער נישט נכשל בחטא.

מען זאגט אידיאל איז אזוי, אבער למעשה איז גוט אזוי אויך. די עבירה איז נישט געווארן בעסער נישט צו געטון. דער רמב"ם זאגט דאך, "אפילו עבר כל ימיו ועשה תשובה ביום מיתתו", אזוי האט ער עס געטון. ער זאגט שוין פריער אויך, איך האב עס געזען די אלע יארן. וואס זאגט ער דארט? עיקר איז די זכירת בניו. און דארט איז אמת וואס דו זאגסט, עס איז אמת.

קשיא: ווי קען מען רעדן פון תשובה ביום מיתתו?

Speaker 1

עס איז אבער קיין אינטערעסאנטע זאך, ווען ער ווייסט אז ער גייט שטארבן, וואס איז שייך צו זאגן אז ער גייט מער נישט זינדיגן? ער גייט זיך שטארבן. אבער ער האט דאך אן אמת'ע חרטה. עס איז ווי אינטערעסאנט, ווייל אויב אונז טראכטן אז חרטה איז נאר אן הקדמה צו דעם וואס איך גיי מער קיינמאל נישט זינדיגן, איז עס נישט שייך ווען ער גייט שטארבן.

Speaker 2

יא, מ'קען פארשטיין. עס קען זיין פון די אנדערע זייט, די אנדערע פראבלעם איז נאר אז ער גייט נאכאמאל נישט נכשל ווערן. איינמאל ער שטארבט, האט ער שוין נישט די פראבלעם אויך נישט.

Speaker 1

נאכאמאל, זיי מיינען אז ער האט חרטה און ער ווערט טאקע א בעסערער מענטש אין א געוויסן זין, און ער ווערט א גוטער מענטש, ער וואלט שוין נישט זינדיגן. דער ווילן צו זינדיגן איז נאך א שטיקל חטא.

Speaker 2

יא, אבער אויב דער דאקטאר זאגט אים אז עס איז געווען א מיסטעיק, ער איז געזונט און שטארק, דאן וואלט ער צוריקגעכאפט זיינע עבירות.

Speaker 1

איך ווייס נישט, דאס איז א גוטע שאלה, דאס איז א גוטע שאלה.

ביישפיל פון דאסטיאעווסקי

Speaker 1

גארנישט, עס איז דא דער וועלכער גרויסער שרייבער, דאסטיאעווסקי, איך ווייס נישט וואס, ער איז שוין געשטאנען פארן שיסן, און עס האט זיך געטוישט זיין לעבן זייער שטארק. דאס איז א זאך, ווען א מענטש זעט דעם יום המיתה פארנט פון די אויגן, קען זיין אז עס איז טאקע עפעס א מער טיפערע תשובה, און נישט נאר "עניוועי שטארב איך, האב איך חרטה, וואס האב איך געהאט דערפון?" און מען הייבט אן מורא האבן.

תשובה מיראה vs תשובה אמיתית

Speaker 1

די יחוד איז דאך נישט קיין זאך, מען קען נוצ'ער זיין אלעס. אבער אמאל מאכט זיך, שו' alei מיט זייער נישט, אבער אמאל מאכט זיי.

משל: דער אלקאהאליק

איינער איז, לאמיר זאגן, אן אלקאהאליק, רייט? א נארמאלער מענטש קען טרינקען מעסיגעהייט, ווייל א נארמאלער טרינקט א ביסל, און וועט נישט שיכור. איינער איז אלקאהאליק, און ער זאגט, איך קען נישט, איך קען מאכן הנזא, איך וועל פורא זיין נישט טרינקען אין גלאז, רייט? יענע מענטש וואס קען נישט קיין בעל תשובה גמורה, וואלט ס'איז איינציגסטע וועג קיין תשובה צו אינסטאנט לויפן זייער ווייט פון די וויין, אפשר דארף ער אזוי טון, פאר זיין נישט האט עס טאקע זיין ערגער, אבער א בעל תשובה גמורה איז, אז ער האט נאך האלט ליב וואלן, אבער ער האט זיך אויסגעלערנט צו טרינקען מעסיגהייט, נישט צופיל, פאר שטייט זיך ברענגען ארויס דא אין דעם המהלה, די זאגסט אז עס איז נישט פראקטיש, ביזאלסט נישט די ערנסט, אז די מאיר דייטס פון בלייך דא? איינמאנאמי, אפשר איינמאנאמי...

דער פסוק "זכור את בוראך בימי בחורותיך"

זכור את בוראך בימי בחורותיך, וואס דאס געדענקען דעם אייבערשטער אין דיינע יונגע יארן, עד שלא יבוא ימי הרעה והגיעו שנים אשר תאמר אין לי בהם חפץ. ס'טייטשט דארט דער רמב"ם זייער שיין, אז מען ווארענט א מענטש, טוה תשובה ווען דו ביסט נאך יונג, ווייל דעמאלטס איז די פראוו אז דו האסט נאך די כוחות און דו וואלט נאך געווען געקענט זינדיגן.

הלכה ב': תשובה בימי זקנותו

ווייל אויב ס'איז געקומען די ימי הרעה, די עלטערע יארן, איז די יארן פון שלעכט, און יארן וואס דעמאלט מען האט שוין נישט קיין חפץ, וואס מען מיינט דא תאוה, האסטו נישט דעמאלטס קיין שיק-קאפ, א חפץ. מען זאגט, אה ער איז געווארן עלטער, ער האט זיך מושלך געווען זיין עבירות, קען ער נישט זאגן אזוי, איינער איז א שונא עבירה, ער האט שוין נישט פון דעם צו שמועסן אין שולע און הייבט אן נישט צו שיקן, אז דאס איז א שלעכטע תשובה, אבער תשובה איז ווען ער איז דארט מיט די כוחות געווען.

דער אמשינאווער רבי'ס חידוש וועגן פגם הברית

זייער גוט. איך האב געהערט אז דער אמשינאווער רבי זאגט, אז אסאך מענטשן מוטשען זיך מיט עבירות פון פגם הברית וכדומה, זאגט ער אז עס איז אייגנטליך תשובה צו טון, ווייל וויבאלד ער איז דאך נישט קיין... ער דארף אפילו נישט קיין אונס אשה, עס איז דאך מצד עצמו, אז יעדן טאג איז ער בעצם תשובה גמורה.

אויב ער האלט זיך צוריק און ער דארף נישט מאכן קיין תיקונים, ווייל דאס איז א תיקונים וואס רעדט זיך פון איינער וואס האט נישט קיין תשובה גמורה, אויב ער איז אין די זעלבע סיטואציע, אויב ער לייגט א פילטער און וכו' דעמאלטס איז ער שוין נמנע מחטא, אן אנדערע לעוועל, אפילו ער האט נישט און ער האלט זיך צוריק, איז דאס די תשובה גמורה.

לשון הרמב"ם: תשובה בימי זקנותו

זאגט דער רמב"ם, ואם לא שב אלא בימי זקנותו, וואס טוט זיך ווען א מענטש האט נישט געקענט טון די עבירה און ער האט זיך פורש געווען? ער האט די תשובה געטון ווען ער האט שוין גארנישט קיין פאטענציאל, ווען ער איז שוין אלט, בעת שאי אפשר לו לעשות מה שהיה עושה, זאגט דער רמב"ם, אע"פ שאינה תשובה מעולה, אבער דאס זעט מען יא, א גמורה מיינט א חשוב'ע מעולה, זאגט ער לא.

אוקעי יא, אמת. און אפילו ס'איז נישט קיין תשובה מעולה, מעולה סאילוי, עס איז אבער גוט פאר אים! עס איז מעולה פאר אים. עס הייסט... ער הייסט בעל תשובה? ווייל למעשה... די פוינט איז נישט צו ווערן, נישט צו ווערן אזוי קיין... די פוינט איז אז ער ווערט מער נישט נכשל בחטא, ער ווערט מער נישט דא אזא זאך. ער זאגט, אידעאל איז אזוי, אבער למעשה איז דאס גוט אזוי אויך. איינמאנאמי, ס'איז גוט אזוי אויך. דאס איז בעסער ווי גארנישט, אפילו ער איז שוין אלט און ער טוט תשובה בימי זקנותו, איז דאס

יעצט גייען מיר לערנען, **"ומה היא התשובה?"** ס'איז שוין די דריטע.

Speaker 2:

זייער גוט. וואס איז די דריטע זאך?

וואס איז די עיקר תשובה?

Speaker 1:

"ומה היא התשובה?" וואס איז די עיקר תשובה? תשובה מיינט ער, יעצט רעדט ער שוין נישט פון תשובה גמורה. פריער האט ער גערעדט אז ס'איז דא א מצוה אז ווען מ'טוט תשובה זאל זיין באופן מיט וידוי. יעצט האט ער געזאגט, וויאזוי ווייסט מען אז א מענטש האט תשובה געטאן? דאס וואס ער האט געזינדיגט, טוט ער נישט נאכאמאל. יעצט זאגט ער, וואס איז תשובה?

"הוא שיעזוב החוטא חטאו". ס'איז נישט תשובה גמורה. תשובה גמורה איז פשוט, ער איז געקומען צו איין זאך און ער טוט נישט די עבירה. יעצט זאגט מען, בעצם וואס ער גייט דא יעצט מסביר זיין איז בעיקר די פשט פון וידוי, אויב דו ווילסט דארט קענסטו שרייבן. וואס ער רעדט דא איז, וואס מיינט וידוי? וואס מיינט דאס וואס איך האב געשריבן "פנימיות הודוי"? ווייל ער גייט דא אדורך אויף די סדר פון וידוי און ער איז מסביר די אלע זאכן וואס ער האט געזאגט דארט.

סא דא איז ער מער מסביר וואס איז תשובה, וואס איז נישט תשובה גמורה. וואס מיינט אז ער זאל תשובה טאן? אפשר קען מען טייטשן אז די עשה תשובה גייט אויף די צווייטע שטיקל, דאס וואס ער זאגט "עשה תשובה", און די "ויתודה" גייט אויף די תשובה. אבער באמת דארף מען נישט אריינגיין נאכאמאל אין דעם מצב.

שלושה חלקים פון תשובה

Speaker 1:

סא וואס איז די תשובה? **"שיעזוב החוטא חטאו"**, ער לאזט עס אוועק. **"ויסירונו ממחשבתו"**, ער נעמט עס אוועק פון זיין מחשבה.

חידוש: "ויסירונו ממחשבתו" – נישט מיט זיין מחשבה, נאר פון זיין מחשבה

Speaker 1:

אינטערעסאנט, ער נעמט עס נישט אוועק מיט זיין מחשבה, ווייל ער גייט איר געדענקען, **"יתנחם על שעבר"**. ס'מיינט צו זאגן אז ער נעמט אוועק די עקסייטמענט. דאס איז ער קוקט אן די עבירה ווי עפעס א פאזיטיוו זאך, ווי עפעס ער וויל נאכאמאל טון, און ער נעמט עס אוועק. מחשבה איז געווענליך, אין די עפל לשון קודש שטייט שוין א פלאן, עפעס אזוי, **"חושב מחשבות"** וואס ער ווילט...

Speaker 2:

יא, ס'איז מיינט א פלאן, ער טראכט...

Speaker 1:

ער נעמט עס אוועק פון זיין... א פלאן דאס מער נישט אפילו. **"ויגמור בלבו"**, ער מאכט שטארק אפ ביי זיין... אין זיין מינד, **"שלא יעשנה עוד"**, דאס גייט מער נישט צו איש.

"שנאמר", מען זעט א פסוק, **"יעזוב רשע דרכו"**, דער רשע זאל איבערלאזן זיין וועג, אז דאס איז דער "יעזוב וכו' החטא". **"ואיש און מחשבותיו"**, זאל אוועקנעמען דעם מחשבה, די פלאן צו זינדיגן נאכאמאל.

חידוש: דער סדר – ערשט "ויסירונו ממחשבתו" און דערנאך **"יתנחם על שעבר"**

Speaker 1:

אבער דאס איז נישט גענוג, ווייל דאס איז נאר צער אויף דער עבר. ס'איז נישט נאר נישט געווען געצייל. ס'שטייט "בושת", אבער איך מיינן אז ס'מיינט פשוט, אנשטאט וואס עס איז געשעהן. ס'וואלט גאלט, ס'וואלט עס ענדערש געווען די אנדערש. ס'איז נישט צו קאמפליקעטעד.

Speaker 2:

אויך וואלט דער רמב"ם געזאגט, אויב טוט מען עס מיראה, הייסט עס נישט קיין תשובה מעולה. די תשובה ביום מיתתו איז נישט קיין תשובה גמורה. יעצט רעדט ער נישט פון איינער וואס איז נכשל אין איינער. ער שטייט דאך אז ביום מיתתו איז אויך נישט מיראה, ווייל אויב איז עס מיראה, האט ער מורא ער גייט כאפן פעטש. מען רעדט דא אז ער האט געטון תשובה ווייל ער האט זיך געמאכט א טיפע התבוננות, און ער איז יא געווארן א בעסערער מענטש.

דיסקוסיע: וואס געשעט ווען ער ווערט ניצול?

Speaker 2:

וואס געשעט טאקע ווען א מענטש איז אין אזא מצב? שפעטער געשעט אז ער ווערט ניצול. ס'איז דא ביידע סארט מענטשן. ס'איז דא מענטשן וואס בלייבן, און ס'איז דא מענטשן וואס גלייך ווען ער ווערט מגולגל ווערט ער, בלייבט ער בלייבט ער.

Speaker 1:

ניין, דאס איז נישט קיין ראייה, אבער מען פארגעסט נישט. ס'איז דא מענטשן וואס בלייבן מיט זייער תשובה, און ס'איז דא מענטשן וואס נישט. ס'איז דא ביידע.

ס'איז דא מענטשן וואס זענען געווען קראנק, און ס'האט געטוישט זייער לעבן, ווייל זיי האבן אנגעהויבן האבן אן אנדערע פערספעקטיוו, זיי האבן אנגעהויבן טון זאכן אנדערש. ס'איז דאך דא וואס זאגן אז דראמאטישע עקספיריענסעס, "נעיר דעט עקספיריענסעס", מיט געוויסע דראגס וואס האבן אזא מין עפעקטיווענסעס, ס'האט זייער שטארק געטוישט די פערספעקטיוו, ס'האט געמאכט אז א מענטש זאל אמת'דיג ריעלייזן אז מ'איז דא צייטווייליג, און מ'קען נעמען און אנהייבן בעסערע פערספעקטיווס אויף די וועלט.

פסוק **"עד אשר תשקע חממה"**

Speaker 2:

וואס זאגט ער **"כל עונותיו של זה מחולין"**?

Speaker 1:

כל עונותיו של זה מחולין, די מחילה איז אלע עבירות, שנאמר... ס'איז די המשך פון דעם פסוק, רייט? ס'איז די עקסטע פסוק.

Speaker 2:

יא. **"תשובת אנוש תאריך אפו"**.

Speaker 1:

די חממה איז אז ס'איז תלוי אין מיין בחירה סיי ווי. אבער על כל פנים, **"עד אשר תשקע חממה"**, איז נאך איידער די זון גייט אונטער. מ'מיינט, ווען א מענטש שטארבט, **"ואור וירח וכוכבים"**, ביז ווען אלעס ווערט טונקל. ווען א מענטש שטארבט, איז די זון טונקל פאר אים, עט ליעסט פון זיין פערספעקטיוו. אפשר מיינט עס זיינע אויגן. **"ואור וירח וכוכבים, ושב העבים אחר הגשם"**.

Speaker 2:

יא, ס'קומט פון... **"ושבו העבים אחר הגשם"**, וואס איז דאס?

Speaker 1:

"שהוא יום המיתה". בכלל, פון דא לערנט מען ארויס, **"אדם יראה וישוב קודם שומתו, שלא יאמר"**. נו, אויף דעם זאגן חז"ל, **"שוב יום אחד לפני מיתתך"**.

Speaker 2:

יא, ווייל דו ווייסט נישט ווען דו גייסט שטארבן, סאן, זאגט ער, גיימיר ווייטער.

הלכה ג – ומה היא התשובה

Speaker 1:

ניין, ס'איז די זעלבע מיר זאך ווי נחום פון טרייסן, נחמה טרייסן.

Speaker 1

ניין, ס'מיינט אז עס מיינט אז עס ווערן נחום, איך מיין אזא לשאובר אויף די פעסט.

Speaker 2

אים, א ראינו. איך מיין אלשאובר אויף דעם וואס עס האט עובד געווען.

Speaker 1

ס'איז נישט קיין חילוק. ביידע מיינט די זעלבע זאך. איך מיין אז ס'מיינט די פעסט. איך מיין אז ס'מיינט די פעסט. ווייל ער ברענגט זיך די פזוק "אחרי שובי נחמתי". ס'מיינט אזוי. נאכדעם.

Speaker 2

אקעיייי... שנאמר "אחרי שובי", נאכדעם וואס איך האב תשובה געטון.

Speaker 1

ס'נאך נאך דעם וואס ער האט צו געטון די עזיבת... "נחמתי" – אפשר אויב דעיס איז די טעהליץ?

Speaker 2

ניין, איך טראפט די א גוט פשעה – לאמיר ער צוויילערסטערנען. ווייל די פסדוק? אא... "אשיבני וויל ישיבה אחרי שובי נחמתי"... איך וויס נישט. וואס איז יער א טייטש וואס די די זימאנדזש און פאסטעק. נא...

Speaker 1

אקעי "אחרי שובי נחמתי", נאכדעם וואס איך האב דער תשובה טון "נחמתי" האב איך א ראט אויף דער אבר. "אחרי הוודעי" לו החטא והעבירה, "ספקתי על ירכי", ער האט געקלאפט זיין האנט פון צער, אבער די עבירה האט ער געטון.

דיסקוסיע: וואס מיינט "אחרי שובי"?

Speaker 2

וואס מיינט דאס תשובה? אחרי תשובה? אפשר מיינט עס נאכדעם וואס ער האט באקומען מוסר?

Speaker 1

אבער איך מאך שוין תשובה, תשובה מיינט דאך דאס.

Speaker 2

ניין, תשובה מיינט שיעזוב, אז ער ווארפט אוועק די...

הסבר: פארוואס ערשט "יסרנו ממחשבתו" און דערנאך "יתנחם על שעבר"

Speaker 1

איך וועל דיר שוין זאגן א פשוט'ע גוטע פשט. ווי לאנג ער קוקט נאך אן די עבירה ווי א גוטע זאך, ווי א זאך וואס ווען ער טראכט דערפון מאכט עס אים גוטע פילינגס, "וואו, איך גיי עס קענען טון נאכאמאל, עס גייט זיין אזויפיל פאן", איז דאך די טראכטן אליין עפעס א שלעכטע זאך. סאו ער דארף קודם אנקוקן אנדערש די עבירה, און אוועקנעמען מחשבתו, אז ווען ער טראכט פון די עבירה זאל ער טראכטן ווי עפעס איך וויל מער נישט טון, ס'איז א שלעכטע זאך. און נאר נאכדעם קען ער אנהייבן זיך חרטה האבן על שעבר. ווייל ווי לאנג ער קוקט נאך אויף די עבירה ווי א גוטע זאך, ער האט גוטע פילינגס ווען ער טראכט צוריק, איז דאך דאס די זעלבע זאך.

איך האב געזען א פשוט'ע זאך, ווען א מענטש טראכט אז ער האט געהאט אן עקספיריענס, ער איז עובר געווען, אזויווי דו האסט פריער געזאגט, ער איז עובר געווען אויף אן אשת איש, וואו, און יעדע מאל ער טראכט דערפון כאפט אים אן מיט א תאוה ווי גוט ס'איז געווען, איז דאך די טראכטן אליין פון דעם איז אן עולה. סאו נאר נאכדעם וואס ער האט שוין יסרנו ממחשבתו, איך האב מער נישט קיין פלאן, איך גיי עס מער נישט טון, ס'איז זיכער נאר פון די פעסט.

דיוק אין "שעבר"

Speaker 1

וועגן דעם האט דער רמב"ם אפשר געדריקט אויף די ווארט "שעבר". יעצט איז עס נאר א זאך פון די פעסט, ס'איז מער נישט קיין זאך וואס איז בהווה, ס'איז נישט א זאך מער וואס איז נאך אין זיין פלאן ווייטער. ווי לאנג א מענטש איז נאך סטאק אין חטא, איז עס עבר, הווה, און אויך עתיד. יעדע מאל ער טראכט, ער טראכט ווי גוט ס'איז געווען און ווי גוט ס'גייט זיין נאכאמאל. יעצט טראכט ער אז ס'איז עפעס פון די "שעבר", ווייל ער האט זיך שוין מותר געווען ממחשבתו אויף ווייטער.

דיסקוסיע: צי איז דאס אלעס איין זאך?

Speaker 2

איך טראכט אז די אלע זאכן זענען נישט עכט אזוי עקסטערע. ווייל די פוינט איז, איך האלט מער נישט אז ס'איז א גוטע זאך. איך האב געמיינט אז ס'איז א גוטע זאך, איך האב געזינדיגט. יעצט האלט איך אז ס'איז נישט קיין גוטע זאך. דאס קלערט שוין חרטה, דאס קלערט אלעס. דו פארסט דא איין זאך אין זייער אסאך לעוועלס, אבער אין אמת'ן איז עס אלעס די זעלבע זאך.

Speaker 1

ס'איז נישט אזוי. ווייל איך וועל דיר זאגן, למשל א מענטש וואס יעדע יום כיפור טוט ער תשובה אויף עפעס, און יעדע יאר נאך יום כיפור טוט ער עס נאכאמאל. סאו דאס וואס ער טוט יום כיפור איז נישט סיריעס, ווייל ס'איז טאקע דא עפעס א "יסור נחם", אבער די "יסור נחם" איז נישט על שעבר. די "יסור נחם" איז אויף עפעס וואס איז נאך דא אין אים. אונז רעדן צופיל פון יענע קעים, ס'איז נישט עכט וואס געשעט געווענליך. ביי אונז איז מער קיין ברעדינג, אונז רעדן נישט, אבער נישט, אונז רעדן פון אזא איינער וואס איז מער פשוט. לאמיר זיך פארשטעלן אז אונז רעדן פון א מער פשוט'ע קעים. איך האב געמיינט אז ס'איז געווען גוט, ס'איז נישט גוט. א גוטן טאג, איך גיי ווייטער, ס'איז נישט.

"ויעיד עליו יודע תעלומות" – דער פשט פון וידוי

Speaker 1

אקעי, זאגט ער אבער ווייטער, "ויעיד" - דאס טייטשט, און ער זאל מאכן אן עדות אויף אים.

אה, סאו פריער האבן מיר גערעדט וועגן איינער וואס ער גייט נאכאמאל זיין אין אן ענליכע מצב און נישט נכשל ווערן. דא רעדט מען פון א מענטש וואס ס'איז נישט דא קיין פראו אז ער גייט נאכאמאל פראוון, ווייל דא רעדט מען פון א תשובה. אבער וואס יא, יודע תעלומות, דער אייבערשטער, אדער אויב איינער וואלט ווען געקענט זיין אין זיין קאפ, וואלט ער מודה געווען אז די תשובה איז אזוי עכט אז ער וויל באמת נישט צוריקגיין.

סאו איך זאג דיר די טייטש, די טייטש פון די לקח משנה, די אמת'דיגע טייטש.

Speaker 2

יא, דא מיינט נישט אז דער אייבערשטער וועט מעיד זיין, ס'מיינט ער זאל מאכן דעם אייבערשטן אן עדות פאר אים.

Speaker 1

ער וועט אים זאגן פארנט פונעם אייבערשטן, דאס איז די הסבר פון די גאנצע הלכה, ס'איז בעצם א הסבר פון וואס מיינט וידוי. וידוי איז דאך פאר'ן אייבערשטן, ווייל איך מיין צו זאגן, איך מיין צו זאגן פאר'ן אייבערשטן, איך מיין צו זאגן, דער אייבערשטער ווייסט אז איך וויל מער נישט.

סאו איך גיי נישט קענען פראוון, ס'איז נישט ווי אנפאנג סוף, מ'רעדט פון א מצב וואס ער גייט קענען פראוון, ווייל מ'רעדט פון א... ווען ער איז אלט אדער ווען ער איז... אבער די תשובה איז אזוי אמת, לאמיר זיך נישט צוריקקערן צו מיר. די תשובה איז אזוי שטארק אמת אז ווען ס'וואלט ווען געווען אזא מצב וואלט איך נישט נכשל געווארן. די תשובה איז אזוי שטארק

וידוי בשפתיו און גמר בליבו

דער רמב"ם, "וצריך להתוודות בשפתיו". זייער גוט. "ולומר עניינות אלו". איך טראכט מיין חסיד'ישע טייטשל, אסאך מאל דא ווען די עבירה ווערט אזוי שטארק, אז ס'ווערט אזוי ווי זיינע... עס ווערט שולט אויף אים, ער איז אדיקטעד צו די עבירה. אקעי, איך לאז, איך לאז. איך זאל מער נישט מאכן אז די חטא איז שולט אויף מיר, דער אייבערשטער איז שולט אויף מיר. ווען א מענטש ווערט נאכאמאל און נאכאמאל נכשל, דער חטא איז שולט אויף דיר, דו קענסט נישט אוועקגיין דערפון.

איז דער רמב"ם זאגט, איך מיין אז מ'דארף ליינען די צוויי הלכות די עק צוזאמען. מ'דארף עס זאגן מיט די מויל, זאגן וואס ער האט געזאגט, גמר בליבו. פארוואס? איך ווייס נישט פארוואס, עס העלפט. ס'איז דא עפעס א מעלה אז מ'זאגט עס ארויס מיט די מויל.

אבער, כל המתודה בדברים, איינער וואס איז מתודה נאר מיט ווערטער, ולא גמר בליבו לעזוב, ער האט נישט באמת גומר געווען אין זיין הארץ צו איבערלאזן דעם חטא, הרי זה דומה לטובל ושרץ בידו. ער איז ווי איינער וואס טובל'ט זיך, א מקוה העלפט טאקע, אבער ער האלט נאך זיין עבירה אין זיין האנט. ער זאגט טאקע די ריכטיגע ווערטער, די ווערטער איז אפשר א מקוה, א מקוה איז מטהר, אבער ולא גמר בליבו, ער האלט נאך אן אין זיין האנט די זאך וואס איז די חטא.

ס'איז זייער אינטערעסאנט, דער חטא'גער, ווען מ'טובל'ט מיט א שרץ בידו, לכאורה די רגע וואס מ'האט זיך גע'טובל'ט איז מען טהור, נאר די רגע וואס מ'קומט ארויס האלט מען נאך די שרץ, איז מען ווערט צוריק טמא. ס'זעט אויס אז דא זאגט ער... אקעי, דאס איז אן אנדערע נושא. אבער ניין, איך פארשטיי וואס ער מיינט, די טהרה ווערט נישט טהור אין מקוה, אבער דער מענטש ווערט יא טהור, נאר ער ווערט צוריק טמא די זעלבע סעקונדע. קען זיין די זעלבע זאך, ער זאגט, ער זאגט, "איך האלט מער נישט ביים טון דעם חטא", ס'מאכט זיך עפעס א געוויסע רצון, אבער דו האלטסט נישט דערביי, איז עס ווי דו ביסט טובל. אבער דו ביסט יא טובל, ער זאגט דאך אז ער איז טובל, ער זאגט נישט אז ער זאגט גארנישט. זאגן איז עפעס ווערט, איך האלט נישט אז מ'זאל חלילה נישט זאגן, אבער שרץ בידו העלפט עס נישט.

דיגרעסיע: טובל ושרץ בידו – גיין אין מקוה אן צאלן

איך געדענק, מיט מיין ראש ישיבה ר' אברהם'עלע, האבן מיר גערעדט אין א בית המדרש, און ס'שטייט דארטן, "ווער ס'גייט אין מקוה אן צאלן איז טובל ושרץ בידו." וואס איז דאס פאר א מין זאך? ס'איז א שרץ! דו קענסט זאגן אז א מענטש וואס גייט אן צאלן איז א גולן, איז א שרץ. אבער פארוואס איז ער טובל ושרץ בידו? די טבילה העלפט דאך אין עניני אמונות. ס'איז מער ווי א מצוה הבאה בעבירה.

ומודה ועוזב ירוחם

זאגט דער רמב"ם ווייטער, וכן הוא אומר, אזוי שטייט טאקע אין פסוק, "ומודה ועוזב ירוחם". אז מודה איז די וידוי, אבער ס'דארף זיין צוזאמען מיט דעם "ועוזב". נאר נאכדעם ירוחו האט מען רחמנות אפילו. אויב איז ער מודה ולא עוזב, איז נישט שייך. ס'איז דאך מפורש אין פסוק "מכסה פשעיו לא יצליח". ער זאגט נישט וידוי, ער באהאלט עס, וועט ער נישט מצליח זיין. אבער "ומודה ועוזב ירוחם".

אפשר די מודה איז גורם זיין עוזב. אזוי ווי דו האסט ממש געזאגט אנהייב ווען מיר האבן געלערנט, אז א מענטש איז נישט מודה אז ער האט געזינען יגט, הערט ער נישט אויף צו זינדלען ווייטער. סאו, פארט פון דעם פסוק פון משלי רעדט לכאורה פון דעם, אז א מענטש זאל זיך נישט איינרעדן אז ער איז א צדיק.

איך מיין אז דער רמב"ם מיינט די גאנצע פסוק. איך וועל דיר מאכן איבער שייך. ווייל "מכסה פשעיו" קען מיינען, אזוי ווי דו האסט געזאגט, אז ער איז מכסה, ער פארדעקט עס. ער האלט עס נישט שטארק אין זיינע הענט, ער האלט עס נאר אין זיין... ער איז נישט מודה. אבער אין אנדערע פעלער קען מיינען "מכסה פשעיו" אז ער זאגט וידוי, אבער ער האלט עס נאך אן. ער איז

אמת, ער זאגט דאס פארנט פונעם אייבערשטן. ער נעמט דעם אייבערשטן אלס אן עדות אויף דעם.

Speaker 2:

ער זאגסט אז ס'איז אזוי שטארק אמת, סאו ס'שטימט זייער גוט.

Speaker 1:

אזוי איז עס נאכאמאל די זעלבע לימוד ווי פריער, נאר דאס מאל האט ער טאקע נישט די מציאות אז ער זאל עס פראוון, אבער ער זאגט אז ס'איז אזוי עכט ווי דעמאלטס.

דאס איז דער פשט פון וידוי

Speaker 1:

סאו דאס איז די טייטש וידוי, וואס מיר האבן געלערנט אין די פריערדיגע פרק, וואס איז וידוי? דאס איז פארנט פונעם אייבערשטן. וואס דאס מיינט צו זאגן, איך נעם דעם אייבערשטן אלס אן עדות אויף דעם. איך זאג אים, דער אייבערשטער איז עדות אז איך וויל מער נישט. קיינער ווייסט נישט אז איך וויל נישט, נאר דער אייבערשטער ווייסט. יודע תעלומות מיינט תעלומות לב, נישט תעלומות אז ער ווייסט די פיוטשער. א מענטש זאגט איך וויל מער נישט, דאס איז דאך א דבר פנימי.

די גאנצע וידוי וואס שטייט דא, איך האב מיט איך גע'טענה'ט אמאל, די דרכים, די לשון וואס דער רמב"ם רוקט אויף הלכות דעות, אויף מידות, מידות מיינט אן אינערליכע געפיל, אן אינערליכע רצון וואס איך וויל. סאו דא וויל איך גיין אויספויען צום אייבערשטן.

הלכה ג' (המשך): וידוי בשפתיו וגמר בליבו

Speaker 1:

סאו, באט דאס איז דאך טייטש וידוי, ווייל ער האט דאך גענומען אין דער פריערדיגער פאראגראף, וואס דארף צו זיין וידוי פאר'ן אייבערשטן? ווייל ס'מיינט זאגן, איך נעם דעם אייבערשטן אויף עדות פאר דעם. איך זאג אים, דער אייבערשטער איז עד אז איך וויל מער נישט. קיינער ווייסט נישט אז דו ווילסט נישט, נאר דער אייבערשטער ווייסט.

יודע תעלומות מיינט תעלומות לב, נישט תעלומות אז ער ווייסט די פיוטשער. א מענטש זאגט, איך וויל מער נישט, עס איז מיר א דבר פנימי. דער גאנצער וידוי וואס שטייט דא, איך האב מיטגעטראכט אמאל, דרכיו איז א לשון וואס דער רמב"ם ברענגט אויף הלכות דעות, אויף מידות. מידות מיינט אן אינערליכע געפיל, אן אינערליכע רצון וואס איך וויל. סאו דא ווילסטו זיך אויסלערנען צום רצון. ווער ווייסט וואס דו ווילסט? קיינער ווייסט נישט. א מענטש קען זען אויב דו מאכסט זיך קעיס, אבער דער אייבערשטער קען זען וואס דו ווילסט. דאס איז דער יודע תעלומות.

יודע תעלומות שלא ישוב לזה החטא לעולם. זיין תשובה, זיין עזיבה, און זיין חרטה על שעבר זאל זיין אזוי שטארק אז ער וויל נישט. אזוי ווי דו זאגסט, אזוי שטארק אז ווען איינער וואלט ווען געקענט זען תעלומות, וואלט ער געזען אז ס'איז אזוי עכט ווי ווען א מענטש טוט תשובה און ער האט נאכדעם א געלעגנהייט און ער טוט עס נישט.

שנאמר, "ולא נאמר עוד אלהינו למעשה ידינו". וויאזוי שטימט עס נישט? שנאמר, איך האב איך נישט פארשטאנען? א מענטש זאגט, איך גיי מער נישט... דינען עבודה זרה איז אזוי ווי מקבל זיין מעשה ידיו באלוה. א מענטש באשאפט עס אין א געצקעלע און ער זאגט "אלהי", און איך גיי תשובה טון אזוי שטארק אז איך גיי עס מער נישט זאגן.

דאס איז דאך די פסוק זאגט "שובה ישראל", דאס איז דאך די הפטורה פון שבת שובה. "קחו עמכם דברים", זאגט ער, וידוי דברים. יא, "ושבו אל ה'". זייער גוט. דער פסוק איז מסביר, וואס זאל ער זאגן? "אשור לא יושיענו". וואס איז דאס? זיי זאגן פארט פון זייער וידוי. זעסטו דא איז דאך דער מקור אז וידוי איז קבוע לעתיד, וואס דער רמב"ם האט געזאגט. דא זאגן זיי, וואס זאגן זיי? אונז גייען מער נישט מאכן אונזערע... זיי זאגן זיי גייען מער נישט מקבל זיין באלוה די מעשה ידינו.

"ומשנה שמו, כלומר שאני אחר", ער זאל מאכן ביי מיר... "שמו" מיינט זיין סטאטוס, ס'מיינט נישט זיין לעצטע נאמען. יא, "שמו", מ'קען אים אלס דער לעצטער וואס קומט אריין אין שול רעדן לשון הרע. ער זאל טוישן זיין פערסאנע. יא, ס'קען זיין ער זאל ממש טוישן זיין נאמען, אבער די פוינט, דער רמב"ם מסביר, וואס גייט עס העלפן? **"שאני אחר ואיני אותו האיש שעשה אותן המעשים"**, איך בין יעצט א נייע זאך.

זייער גוט, דאס איז וואס מ'פירט זיך אז איינער איז קראנק, און מ'טוישט זיין נאמען. אפשר לכאורה מיינט ער אויך דאס. אהא, "איני אותו פלוני", אקעי.

ומשנה מעשיו כולן לטובה ולדרך ישרה

"ומשנה מעשיו כולן לטובה ולדרך ישרה". ער טוישט זיינע אלע מעשים, נישט נאר... ער טוישט די וועג אזוי. נעמט ער זיינע מעשים, ס'איז אן אינטערעסאנטע זאך. ווייל עפעס דיין קערעקטער האט אויך געברענגט די עבירות. ניין, ס'איז נישט די עבירה אליין. אהא, "מעשיו כולן לטובה", ער פירט זיך אויף מער איידל, ס'האט א השפעה אויף דיר. זייער גוט, זייער גוט. "לטובה ולדרך ישרה".

ביי די דריי זאכן שטייט "ארבעה דברים משנים", משנה מקום, משנה מעשה, משנה מעשה איז דאך תשובה אליין. דאס איז דאס. ניין, ס'קען אויך זיין "לטובה ולדרך ישרה" מיינט אז ער זאל מער ארבעטן אויף מדות ממוצעות, אויף דרך בינונית. דער אייבערשטער האט אים באשטראפט אז ער האט גע'גנב'עט, ער פארשטייט אז ער האט א תאוות הממון, זאל ער אויך אכטונג געבן מער נישט צו זיין פון די עקסטרעם מיט געלט.

איך האב באמערקט ווען דער רמב"ם זאגט אויך צדקה, וואס איז צדקה? זאגט דער רמב"ם, לייגט ער צו אין די קוואדראטן, "שלא תאמר שתשובה מגעת עד שיתן כל ממונו לעניים". און ס'קען אויך זיין אז מען ווארפט ביז אויך דאס איז א מחלוקת אין בעל התניא. דער בעל התניא זאגט אז עס פירט זיך איינער צו געבן מער ווי החומש. וואס איז געוואוסט אז דער מנהג צו געבן מער ווי החומש אין צדקה? איז א תשובה. און דער אלטער רבי זאגט אז די תורה זאגט דאס איז א תשובה, און תשובה איז דאך פיקוח נפש, און פיקוח נפש מעג מען. אבער דא רעדט מען אריין אין נישט אזוי צדקה, אויך עד כפי כחו. יא?

דער כפי כחו מיינט די מערסטע וואס ער קען, אבער יא.

דיגרעסיע: טוישן א נאמען ביי א קראנק

ווען מ'טוישט א נאמען פון א מענטש וואס איז קראנק, קען זיין ס'העלפט טאקע אביסל, ער ווערט אביסל אנדערש. איך בין נישט יעקב, איך בין יעקב מאיר. אזוי ווי דער "שלא תתורו אחרי לבבכם", אדער פון נעכטן. ניין, איך רעד נישט פון גלויבן. דער מענטש מיינט אז ס'איז א סגולה, דער מלאך המוות ווייסט נישט די אדרעס, ער גייט ווערן צומישט. איך זאג אז ס'קען העלפן בדרך תשובה, אזוי ווי דא איז. ס'איז דא א מענטש וואס האט געפייערט ביז יום המיתה, און אזוי יעצט הייסט ער אנדערש. ס'וועט אים געדענקען אלעמאל אז, אה, געדענקסט ווען דו ביסט געווען קראנק האסטו תשובה געטאן. ער גייט אבער פארגעסן. ער האט אבער אן אנדערע נאמען, ער גייט עס נישט פארגעסן, ער גייט אביסל... איך הער, איך הער.

וגולה ממקומו

וגולה ממקומו. אבער איך בין נישט זיכער אז דאס וואס ער זאגט וועגן צדקה דא מיינט כפי כחו, מ'קען מיינען פארקערט, די מערסטע וואס ער קען. ס'מוז נישט מיינען נאר מיט די מצומצם. אפשר, אקעי, איך האב אביסל מער ווי די מצומצם, אבער נישט אן א סוף, נישט יותר מכפי כחו.

זאגט ער ווייטער, **"וגולה ממקומו"**, ער זאל אוועקגיין פון זיין פלאץ. ס'איז אינטערעסאנט, ווייל פשוט וואלט מען עס געקענט לערנען ווי מיר האבן פריער געלערנט, אז א מענטש ווערט נמשך נאך זיין פלאץ. ער האט געזינדיגט, מסתמא האט ער געהאט שלעכטע שכנים פון וועמען ער האט זיך אפגעלערנט. אבער דא זאגט דער רמב"ם עפעס אנדערש: **"שגלות מכפרת עון, לפי שגורמת לו להכנע ולהיות עניו ושפל רוח"**. אין גלות איז דאך נישט קיין מענטש אין זיין פאזיציע, זיין דאס. ער איז הייבט אן פילן מער א

מכסה מיט די יודי. אזוי ווי "תולה עצמו ביודיו". ער האלט עס מיט די יודי, ער מאכט זיך נאך א צדיק אויך, אז ער זאגט נאך יודי.

צריך לפרוט את החטא

זאגט דער רמב"ם, **"וצריך לפרוט את החטא"**, אויסצורעכענען די חטא, **שנאמר "אנא חטא העם הזה חטאה גדולה"**, און נאכדעם רעכנט ער אויס וואסערע חטא עס איז געווען, **"ועשיתי כך וכך"**.

"צריך לפרוט את החטא" איז נאך א דין, אדער אפשר איז עס א דין אין... אז ווען א מענטש האט נאך נישט באמת עוזב געווען, דעמאלטס וועט ער זאגן מער א כלליות'דיגע, ווייל ער איז נאך סטאק מיט עפעס א חטא. דאס איז א דין אין יודי. דער רמב"ם האט א מחלוקת אין די גמרא, רבי עקיבא האט זיך געדינגען, אבער רבי יהודה בן בבא האט געזאגט אז מען דארף ברענגען א פסוק. משה רבינו האט זיך נישט געוואלט איינגעבן פאר די יודען, ער האט געזאגט "איך קען אייך נישט זאגן קיין ענינים". איך מיין אז ס'האט צוטון מיט דעם "מכסה פשעיו לא יצליח". די וואס באהאלטן, אזוי ווי דו זאגסט, ער האט געזינדיגט, וואס האט ער פונקטליך געזינדיגט? אה.

הלכה ד': מדרכי התשובה

זאגט דער רמב"ם ווייטער... אקעי, סאו ביז יעצט האבן מיר געלערנט עיקרי התשובה. רייט. מיר האבן געלערנט וואס איז תשובה, די מצוה פון תשובה, וואס איז תשובה גמורה, מהי התשובה. יעצט גייען מיר לערנען "מדרכי התשובה", נאך זאכן וואס העלפן תשובה, און נאך ענינים פון תשובה.

"מדרכי התשובה", זאגט דער רמב"ם אזוי, **"להיות השב ציוק תמיד לפני ה' בבכי ובתחנונים"**. אז דער מענטש וואס טוט תשובה, זאל שרייען צו דער אייבערשטער, בקשות, תפילות, בבכי ובתחנונים. איך מיין אז דאס מיינט בכי אז דער אייבערשטער זאל אים העלפן תשובה טון, ניין? אז דער אייבערשטער זאל אים מוחל זיין. ער איז מתפלל אז דער אייבערשטער זאל אים מוחל זיין.

צדקה כפי כחו

וואס פעלט אויס צדקה כפי כחו? וואס פעלט אויס צדקה? תשובה, תפילה, צדקה, זעט מען דאך אין די תנא דבי אליהו.

Speaker 2

יא, אבער צדקה... צדקה, אפילו למשל אויב זיין חטא איז געווען... צדקה איז טייטש ער האט נישט געגעבן צדקה?

Speaker 1

איך מיין אז די צדקה איז עפעס א וועג, אפשר איז צדקה איז עס גורם אויף תשובה? איך ווייס נישט. ס'העלפט אז דער אייבערשטער זאל מוחל זיין די עבירה, און אפשר העלפט עס מכפר זיין די עונשים וואס מ'האט געדארפט קומען. יא?

Speaker 2

איך וואלט געזאגט אזוי, ווען די עבירה איז אין ענינים שבין אדם לחבירו, קען איך הערן אז, לאמיר זאגן, ער האט גע'גנב'עט, יעצט גיט ער אסאך צדקה. אבער ווען די עבירות איז געווען בין אדם למקום, דארף מען נאך אלץ צדקה?

Speaker 1

אקעי, ס'קען זיין אזוי ווי דו זאגסט, אז ס'איז אלץ נאך ענינים פון מער תשובה, העכערע מדרגות פון תשובה. ס'שטייט "מקרעין גור דינו של אדם צדקה וצעקה ותשובה", דאס איז איינער פון די מקורות אין דעם שטיקל רמב"ם.

ומרחיק הרחק מן הדבר אשר חטא בו

אבער וואס איז די רעכעק **הרחק מן הדבר אשר חטא בו?** ער גייט אוועק. נישט אזוי ווי דו זאגסט דארטן למשל ביים בסיעתא דשמיא, פארקערט, ער זאל זיך מער מתגבר זיין אין דער נקודה.

ומשנה שמו

Speaker 1

יא, ווייל די רילעישאנשיפ צווישן א מענטש און דער אייבערשטער דארף זיין אן אינטימע זאך. ס'דארף זיין א זאך וואס מ'נעמט אזוי ערנסט, אזויווי א מענטש וויל נישט פארציילן פאר סתם איר איינעם זיינע מאוסט אינטימע זאכן. יא?

אקעי. "אלא שב לפני האל ברוך הוא, ומתודה לפניו, ופורט חטאיו לפניו, ומתודה עליהם בפני רבים סתם." ער זאגט, "יא, איך האב געזינדיגט," אבער ער זאגט נישט וואס ער האט געטון. "וטובה היא לו שלא נתגלה עונו." ס'איז א טובה פאר א מענטש אז זיין עון ווערט נישט נתגלה.

און ס'שטייט "אשרי נשוי פשע כסוי חטאה", וואס איז פאר דעם מענטש וואס איז באהאלטן אדער פארגעסן. "נשוי" מיינט, מיין איך, אז ס'איז נישט גוט אז מען ווייסט אז א מענטש האט געזינדיגט, ווייל ס'איז דא א סארט זאך מיט חילול השם, ווייל ווען מ'טוט אן עבירה ברבים איז דא אן ענין פון חילול השם.

Speaker 2

ניין, איך מיינ אז, אזוי פלעג איך האבן מיין, אז ס'מיינט אז א מענטש גייט ארום זאגן "איך האב געזינדיגט", הייבן אן צוויי מענטשן רעכט. ניין, מ'קען זינדיגן. מ'קען זינדיגן, ס'איז דא אן אפשען.

Speaker 1

ניין, ס'איז בעסער אז מ'שעמט זיך דערמיט. זייער גוט.

הלכה ט': עשרת ימי תשובה**Speaker 1**

יעצט גייט דער רמב"ם רעדן וועגן די ספעציעלע צייט פון תשובה, וואס איז א חידוש פון רמב"ם. האב איך יעצט געלערנט אז ס'איז דא אן ענין פון צעקה און די אלע זאכן, וואס איז נישט תשובה אליין, ס'איז דאך א תשובה, און ס'איז דא זאכן וואס העלפט תשובה טון, ס'איז אן עצה צו תשובה. זאגט דער רמב"ם, איינע פון די עצות איז סדר מעשה תשובה בעסקילי. יא?

ס'קען זיין אז ס'איז קאנעקטעד מיט דעם וואס ער האט יעצט געזאגט, אז ס'איז דא געוויסע וועגן וויאזוי ס'איז אסור צו רעדן וועגן זיינע חטאים. זאגט ער יעצט נאך א זאך, אז ס'איז אויך א גוטע זאך אז מ'זאל אוועקגעבן א געוויסע צייט פאר תשובה. אפשר, איך ווייס נישט, אזוי ווי ער זאגט אז ענינים שבינו לבין המקום זאל מען נאר רעדן צו דער אייבערשטער און צו זאכן, ס'איז נישט גוט אז מ'רעדט פון ברבים. אפשר איז דאס א המשך, אז פאר די סיבה איז אויך דא אז מ'האט געמאכט א צייט פאר תשובה. איברינגס, זאל מען נאר זיין ביזי מיט פאזיטיווע זאכן, מיט מצוות. איך ווייס נישט, איך האב נישט געטראכט. איך מיינ אז ס'קען זיין, איך וואלט געטראכט אז ער זאגט שוין, מ'זאל נישט צוזאגן. ער זאגט אז איינע פון די עצות, די מדרכי התשובה, איז אז מ'האט געמאכט די עשרת ימי תשובה. און ס'העלפט אויך אז ס'איז דא א רבים מיט אים.

זאגט דער רמב"ם אז "אף על פי שהתשובה והצעקה יפה לעולם", ס'איז שרייען צו דער אייבערשטער, יפה לעולם איז אן אייביגקייט'דיגע זאך, אלעמאל א גוטע זאך, תשובה, ערב ראש חודש ניסן, און די רמב"ם רעדט. ניין, פארדעם וואס ער זאגט די אלע זמנים, ערב יום הכיפורים, און אזוי ווייטער. "יפה לעולם" מיינט אן אונזערע זמנים. ס'מיינט אלעמאל איז שרייען צו דער אייבערשטער. אזוי האט ער זיך געגעבן אן עצה, אזוי ווי דער רמב"ם זאגט, כאילו מ'האט די אלע זאכן היינט, ווען א איד טוט תשובה, איז עפעס א סגולה, עפעס א יארצייט, און עפעס א תפילה פאר דעם. אבער ער וויל דאך זאגן, אז געדענק אז די עשרת ימי תשובה איז נאך אלץ חשוב'ער ווי ר' שמעון'ס יארצייט. די עשרת ימי תשובה איז "בין ראש השנה ויום הכיפורים, ויפנה ביותר." די צען טעג צווישן ראש השנה און יום כיפור, די עשרת ימי תשובה, איז די בעסטע צייט פאר תשובה, און מען ווערט תיכף מקובל, און גלייך ווערט זיין תשובה אנגענומען.

מענטש, ווייל ער האט פארמאכט די טיר. דו זעסט אז דער רמב"ם פארטייטשט דא די צוויי זאכן וואס מ'קען מיינען אז ס'איז ווי א סגולה, משנה שמו ומקומו, און דער רמב"ם מסביר וויאזוי דאס קען אים העלפן טאקע תשובה טון.

אקעי.

הלכה ד' (המשך): וידוי ברבים

זאגט דער רמב"ם ווייטער, "ושבת גדול לשב שיתודה ברבים ויודיע פשעיו להם". מיר האבן פריער געלערנט אז ער זאל זיך מתוודה זיין פארן אייבערשטן, "ויאמר לפני השם". ער רעדט צום אייבערשטן. אבער דא איז דא אן ענין אז ער זאל רעדן צו די עולם, ער זאל זיך מתוודה זיין פאר די אייבערשטן ברבים, אדער אפשר אפילו ער זאל זיך מתוודה זיין פאר די עולם. איך וויל ענק זאגן וואס איך האב געטון.

קוק וואס עס שטייט: "ודיבור שואב להם ומגלה עבירה שבינו לבין חבריו לאחריהם". אה, דווקא עבירה שבינו לבין חבריו לאחריהם, דאס האט בא'עוולה'ט אנדערע מענטשן. "ואומר להם: אמנם חטאתי לפלוגי ועשיתי לו כך וכך, והריני היום שב וניחם". איך רעד איבער דעם וואס איך האב געטון.

איך מיינ אז דאס העלפט אויך פאר יענעם, ווייל אסאך מאל יענער פילט זיך בא'עוולה'ט, און יענער האלט אז איך האב אים בא'עוולה'ט פאר...

הלכה ז': וידוי ברבים – עבירות בין אדם לחבירו**Speaker 1**

אבער אויך איז דא אן ענין אז ער זאל רעדן צו די עולם. ער זאל מתוודה זיין אפשר פאר'ן אייבערשטער ברבים, אבער אפשר אפילו ער זאל מתוודה זיין פאר די עולם. ער זאל זאגן פאר די עולם, "איך וויל איך זאגן וואס איך האב געטון."

קוק וואס עס שטייט: "ומגלה עבירות שבינו לבין חבריו לאחריהם". אה, דייקא עבירות שבינו לבין חבריו לאחריהם. דאס האט גע'עוולה'ט אנדערע מענטשן. "ואומר להם, אמנם חטאתי לפלוגי ועשיתי לו כך וכך, והריני היום שב וניחם." איך האב חרטה אויף דעם וואס איך האב געטון.

איך מיינ אז דאס העלפט אויך פאר יענעם, ווייל אסאך מאל יענער פילט זיך גע'עוולה'ט, יענער האט בושה געווען, און ער זאגט, "איך בין געווען ראנג."

נאר אבער אויך פאר דיר, דאס איז א חלק פון משנה שמו ומעשיו. ביז יעצט האט מען דיך געקענט אלס דער וואס פליקט אריין יעדן איינעם. בכל עם גאה אין אני והוא יכולין לדור, איינער וואס האלט זיך צו בגאווה, און ער קען נישט מיט דיר זיין.

"אלא מכסה פשעיו, אין לו תשובה גמורה, שנאמר, 'מכסה פשעיו לא יצליח'". דאס איז די אנהייב פון די פסוקים וואס מיר האבן געזען פריער. ער גייט נישט מצליח זיין תשובה צו טון, ער וועט צוריקפאלן בחטא.

הלכה ח': וידוי ביחיד – עבירות בין אדם למקום**Speaker 1**

אבער איך מיינ אויך, ווייל עס איז דא אסאך מאל דער מענטש וואס איז מבזה יענעם ברבים, און נאכדעם ביטערע מבוש, ער זאגט, "איך האב נישט קיין וועג."

זאגט ער: "במה דברים אמורים? בעבירות שבינו לבין חבריו. אבל עבירות שבינו לבין המקום, אין צריך לפרסם עצמו." דארט ווי ער האט געזינדיגט בינו לבין המקום, נאר דער אייבערשטער, ער האט געזינדיגט קעגן דעם אייבערשטער, אין צריך לפרסם עצמו, "וגסות פנים היא לו אם יגלה אותם." ס'איז א גסות פנים אויב ער וועט דאס מגלה זיין.

דיסקוסיע: פארוואס זאל מען נישט מגלה זיין עבירות בין אדם למקום?

Speaker 2

פארוואס זאל מען נישט מגלה זיין ווען מען האט געזינדיגט? ווען איינער זאגט וידוי, ער וויל זיך ארויסרעדן די שמוץ פון זיך, די זינד.

אקעי, דאס איז צוויי גוטע פשטים. קיין מחילת סליחה, דאס איז די לשון פון די גמרא אין יומא. דאס איז אין די פיוטים, יא.

Speaker 1

אבער איך זאג, מ'האט דאך א גוטע פשט, ווייל דאס איז דאך די הויפט זאך, אז עס איז תולה ביז יום כיפור, איז דאס די קיין.

"לפיכך חייבין הכל לעשות תשובה ולהתוודות ביום הכיפורים." יעדער איינער איז מחויב תשובה צו טון ולהתוודות ביום הכיפורים. אה, אפשר תשובה טון על ידי להתוודות. סאו דעמאלטס וועט פארענטפערט ווערן וואס מיר האבן זיך געמוטשעט פריער. די לשון מיינט ווער ס'זאגט ווידי, ווייל ווידי מיינט דאך אז ער וויל תשובה טון, אבער מ'מיינט נישט אז ער מאכט א תשובה גמורה וכו'.

דיסקוסיע: פארוואס "חייבין הכל"?

Speaker 2

און נאכאמאל, וויאזוי לערנט ער אריין דעם "לפיכך חייבין הכל"? פארוואס איז חייבין הכל? אויב האט ער געטון אנדערע פטורי פטרי דם?

Speaker 1

אה, ווידי איז אנדערש. ווידי איז אנדערש. אלעס איז תלוי אין תשובה. אין די זמן תשובה זאגט מען ווידי, ווייל ווידי איז דאך וואס מאכט תשובה, דו ביסט דאך מקבל לשוב. עפעס אזוי.

ס'איז חשוב, איך מיינ, כאפ אריין, דאס איז די... וויאזוי זאגט מען? יעצט איז דא א סעיל אויף הויזן, כאפ אריין, יעדער איינער זאל קויפן הויזן. ער זאגט, קיין מחילת סליחה מיינט ס'איז די לעצטע טאג פון די עשרת ימי תשובה. ער האט דאך געזאגט אז עשרת ימי תשובה איז חשוב. ער זאגט, דאס איז די קיין פון די עשרת ימי תשובה.

Speaker 2

פארוואס טאקע וועגן דעם? איך מיינ... אקעי.

הלכה יא': סדר וידוי יום הכיפורים

Speaker 1

לפיכך חייבין הכל... יא, האבן מיר גערעדט. ווייל מ'דארף יעדער איינער תשובה טון און זאגן ווידי יום כיפור.

"מצוות וידוי יום הכיפורים, שיאמר מערב היום קודם שיאכל." די מצוה איז אז ווען ערב היום, ווען דער יום כיפור קומט אריין, סוף טאג פון ערב יום כיפור, נאך פאר מ'עסט. פארוואס נאך פאר מ'עסט? "שמא יחנק בסעודה קודם שיתודה." אפשר וועט ער ווערן גע'טשאוקט ביי די סעודה קודם שיתודה, און ער האט נישט אנגעטון תשובה.

ס'איז א שיינע... ס'איז א פארט אינטערעסאנטע זאך, ווייל ער גייט דאך נישט האבן יום כיפור, אבער ער גייט דאך האבן א יום המיתה, דער מענטש וואס גייט דאך חלילה דערשטיקט ווערן. אבער די רבנן האבן געוואלט פארדעם תשובה. פארדעם זאגט מען וידוי ביי מנחה. אויב ער עסט נישט קען ער אפשר יחנק. יחנק מיינט נישט אז ער וועט שטארבן, עס קען זיין אז ער וועט זיך ווערן קראנק, ער וועט ווערן א סכנה. איך ווייס נישט וואס קען זיך אפילו מאכן. איך קען טראכטן, ווייל מ'עסט דאך יענע סעודה ווען מ'איז וויינענדיג און מ'איז אין תשובה, נישט קיין סעודה וואס מ'עסט מיט א חיות. קען מען זיך טשאקן.

זאגט ער ווייטער, "ואף על פי שנתוודה קודם שיאכל, חוזר ומתודה בליל יום הכיפורים ערבית." ביינאכט טוט מען נאכאמאל וידוי. פארוואס? ווייל יעצט איז שוין עכט יום כיפור, אנשטאט פריער איז עס נאר געווען א הכנה צו יום כיפור, יעצט איז יום כיפור אליין. "וחוזר ומתודה בשחרית ובמוסף ובמנחה ובנעילה."

דיסקוסיע: פארוואס חזר'ט מען וידוי אזויפיל מאל?

Speaker 2

דאס שטימט זייער גוט, ווייל פריער האט ער געזאגט אז מ'דארף נאכגיין יום כיפור. אזוי בלייבסטו נישט צו לאנג תולה, דו הענגסט נישט לאנג, דו קומסט גלייך אראפ פון די תליה, ווייל ס'קומט גלייך יום כיפור און דו ענדיגסט די תשובה.

"שנאמר 'דרשו ה' בהמצאו'", דו זאלסט דורש זיין דעם אייבערשטן, זוכן דעם אייבערשטן ווען ער געפינט זיך צווישן די עולם. "קראוהו בהיותו קרוב", אבער דעם דארף מען שוין חז"ל. ווען איז ער בהיותו קרוב? "איז אמרו חז"ל", ווען איז דאס? דאס איז בעשרת ימי תשובה, ווען דער אייבערשטער איז צווישן... יא.

דיסקוסיע: וואס מיינט "בהיותו קרוב"?

Speaker 2

וויאזוי טייטשט מען "בהיותו קרוב" ווען דער אייבערשטער איז צווישן די עולם? איך מיינ, ווען איז ער נישט? איך מיינ, ער איז דאך אלעמאל קרוב, בפרט ווען די עשרת ימי תשובה איז ער מער קרוב.

Speaker 1

די ריזן איז ווייל די עולם טוט תשובה. ער איז קרוב ווייל די עולם טוט תשובה, ער איז קרוב לאוהביו, לאוהביו. רייט, ווייל די עולם האט זיך שוין גענומען צו די מצוה, זיי האבן זיך שוין געגאנגען אין מקוה, זיי האבן שוין געדאוונט.

Speaker 2

אבער דאס איז נישט דווקא אן אחד וואס שיקט אוועק דעם אייבערשטן. איך מיינ אזוי.

Speaker 1

זאגט דער רמ"א אין מדבר במיוחד, דאס איז עשרת ימי תשובה איז נאך בעסער. אבער בציבור, דאס שטימט זייער גוט מיט וואס דו האסט יעצט געזאגט, אז עשרת ימי תשובה איז שוין דא א ציבור. אבער ווען די עולם מאכט תשובה, "וכל זמן שעושיין תשובה צועקין בלב שלם, הם נענים, שנאמר 'כי מי גוי גדול אשר לו אלקים קרובים אליו כה' אלקינו בכל קראנו אליו'". דער אייבערשטער איז אייביג, ווען מ'רופט אים איז ער אייביג. אויב מ'נעמט צוזאם די עולם, "קראנו אליו", אז ווען מ'נעמט צוזאם די עולם און מ'מאכט א יום תפילה, א יום תשובה, דעמאלטס איז עס גוט אזוי ווי עשרת ימי תשובה. ס'איז נישט קיין חילוק.

Speaker 2

אה, דאס שטייט "בכל קראנו אליו". ווען איז "קראנו אליו"? ברבים. ברבים קען מען מאכן די "קראנו אליו" עניינים. א יחיד איז שווערער, ווייל דער חינוך פון א מענטש אליין, זיך דורכברעכן די סביבה ארום און ארום.

Speaker 1

וואס שטימט נישט? אז דער רמב"ם האט גערעדט וועגן עשרת ימי תשובה. יעצט זאגט ער, די פיק, די בעסטע תשובה איז יום כיפור.

הלכה י': יום הכיפורים

Speaker 1

"וביום הכיפורים הוא זמן תשובה לכל, ליחיד ולרבים, והוא קיין מחילה וסליחה לישראל." דאס איז די ענד פון די מחילת סליחה לישראל.

איך מיינ אזוי ווייל זיי האבן פריער געלערנט אז תשובה הייבט אן די פראסעס פון פטור ווערן פון די חטא, און יום כיפור ענדיגט עס צו. איך האב אמאל געטייטשט, קיין איז א דעדליין. מ'דארף דאך אלעמאל, ווען וועל איך גיין תשובה טון? מארגן, מארגן תשובה, איין טאג וועל איך תשובה טון. דער ספר החינוך זאגט אז א מענטש זאמלט אן און זאמלט אן, און נאכדעם קען נישט, ער ווערט א דיקטעט, ער ווערט, די לאסט ליגט אויף אים. דאס איז די טאג וואס עס ווערט א דעדליין. דאס איז די קיין. קיין מחילת סליחה, דאס איז די קיין.

Speaker 2

אויב איינער ווייסט זיכער אז ער האט נישט געזינדיגט אין יום כיפור, אפשר דארף ער נישט זאגן אזויפיל וידוי. איך ווייס נישט. שוין, לאמיר גיין ווייטער.

מקום הידוי בתפילה — יחיד ושליח ציבור

ווייטער מיט די שאלות. זאגט דער רמב"ם, **"יחיד אחר תפלתו"**. דער יחיד, סוף פון די שמונה עשרה, איז דא א וידוי. **"ושליח ציבור באמצע תפלתו בברכה רביעית"**. אינטערעסאנט. ביי אונז פירט מען זיך יא אז דער שליח ציבור זאגט נאכ'ן דאווענען. אה, יא, ערגעץ אינמיטן דאווענען, יום כיפור, יא. אינמיטן די שמונה עשרה.

עיקר נוסח הידוי — **"אבל הטאנו"**

זאגט דער רמב"ם אזוי: **"והיודי שנהגו בו כל ישראל הוא אבל הטאנו וכו' והוא עיקר הידוי"**. זאגט דער רמב"ם, די עיקר נוסח איז געווארן געזאגט "אבל". די אמת איז, איין ענין איז, איך בין נישט אזוי ווי דער וואס זאגט "לא חטאתי", נאר "אבל אנחנו אבותינו חטאנו". און דאס איז גענוג, "והוא עיקר הידוי".

דו זעסט קלאר, און די הלכה שטייט פריער אז מ'דארף זאגן ווען ער חוזר די גאנצע נוסח. יענץ רעדט זיך פון די אידעע פון תשובה. אין יום כיפור, מ'זאגט חטאתי, דאס איז די עיקר וידוי, און מ'איז יוצא. ס'שטייט אין די גמרא, ס'הייסט דו מאריך איז, דו זאגסט "על חטא" וכו', אבער דאס איז שוין נישט מעכב.

חזרת ידוי על עבירות שעברו

זאגט דער רמב"ם ווייטער, **"עבירות שהתודה עליהם יום כיפורים זה, אף על פי שעומד בתשובתו"** — עבירות האלו איז ער מתוודה געווען איין יאר אין יום כיפור, וואס טוט זיך נעקסטע יאר? דעם יאר האט ער נישט געזינדיגט מיט די עבירות. זאגט ער, מ'זאגט עס נאכאמאל, **"חוזר ומתודה עליהם יום כיפורים אחר"**. דאס איז די סיבה פארוואס מ'זאגט אזויפיל "על חטא'ם", ווייל אפילו עבירות וואס מ'האט נאר געמאכט איינמאל, זאגט מען עס יעדע מאל. אפילו איינער איז באמת בתשובה געווען, **"שנאמר כי פשעי אני אדע וחטאתי נגדי תמיד"**. א מענטש זאל אייביג געדענקען, מיינע פשעים ווייס איך, און מיינע חטאים זענען אייביג אין פראנט פון מיר.

הלכה יב': תשובה בין אדם לחבירו

אקעי, יעצט גייען מיר לערנען וועגן תשובה בין אדם לחבירו. זייער א וויכטיגער חלק פון תשובה.

דער חילוק בין עבירות שבין אדם למקום ושבין אדם לחבירו

זאגט דער רמב"ם, **"אין התשובה ולא יום הכיפורים מכפרין אלא עבירות שבין אדם למקום, כגון מי שאכל דבר אסור או בעל ביאה אסורה וכיוצא בהן, אלו הן עבירות שבין אדם למקום. אבל עבירות שבין אדם לחבירו, החובל בחבירו, או המקלל את חבירו, או אחד שגנב ממנו אפילו שוה פרוטה, אין נמחלין לו לעולם עד שיתן לחבירו מה שהוא חייב לו"**. החובל צריך ליתן לו נוק צער ריפוי שבת ובושת, וירצהו ויבקש ממנו. דאס איז אן עקסטרע זאך, יא? דער רמב"ם זאגט אפילו השיב לו מה שהוא חייב לו, צריך לרצותו ולבקש ממנו שימחול לו.

חידוש — מוחל זיין מיינט צוריקפריינטן

זעט וואס א גרויסע חידוש דא, אז דער מענטש האט די כח מוחל צו זיין. ער האט אים באצאלט, אבער דער מענטש האט עפעס... ער איז נאך צוקריגט. עס קען זיין אז איינער האט יענעם אנגעשלאגן, ער האט אים געצאלט זיינע חובות. יא, אבער ווער זאגט אז איך האב אזא זאך ווי מחילה אז ער זאל זיין מיין פריינט? איך האב אים צוריקגעגעבן. יא, יא, מ'דארף אים צוריקפריינטן. דאס איז די חידוש, מוחל זיין מיינט מ'דארף אים צוריקפריינטן, ער זאל נישט זיין קיין שונא.

הלכה יג': פיוס אפילו בדברים

זאגט דער רמב"ם, אפילו לא חטא לו חבירו אלא בדברים, אפילו ער האט אים נאר מצער געווען מיט ווערטער, צריך לפייסו, ער דארף אים מפיס

וואס איז דער פשט? איך מיין אז דאס איז ווייל אפשר האט ער געזינדיגט אינצווישן.

Speaker 1

אבער דו האסט פריער געזאגט צעקה. איך זע אז עס האט עפעס צו טון מיט צעקה. יעדע תפילה איז דאך אויך צעקה. דו האסט געזאגט צעקה מיט תשובה ארבעט זייער גוט צוזאמען. סאו יעדע מאל ווען עס איז דא א צעקה, א תפילה, טוט מען אויך וידוי?

Speaker 2

פארוואס שטייט אז מ'טוט עס נאכאמאל? יא, אבער פארוואס? פארוואס זאל מען זיך מתוודה זיין אזויפיל מאל? מיר שטערט עס יום כיפור, מ'זאגט די גאנצע וידוי, איך האב שוין געהערט. נו, וואס ווילסטו? פארוואס רודפ'סטו? עפעס דארף זיין א ריזען פאר דעם. איך מיין אז אפשר האט ער געזינדיגט אינצווישן. איך ווייס נישט קלאר.

Speaker 1

איך מיין אז מ'דארף פארשטיין פארוואס צעקה העלפט פאר תשובה. אויב צעקה העלפט פאר תשובה... ניין, דו מיינסט נישט צעקה, דו מיינסט וידוי. איך זאג דיר נאכאמאל, נאכאמאל, נאכאמאל. יעדע מאל ווען מ'טוט נאכאמאל א צעקה, טוט מען נאכאמאל תשובה, טוט מען נאכאמאל וידוי. פונקטליך פארוואס, דארף מען פארשטיין. אבער איך זאג, עס האט עפעס צו טון מיט דעם אז צעקה העלפט פאר תשובה.

Speaker 2

אה, זייער גוט. אויב תשובה גמורה, תשובה גמורה דארף מען נאר זאגן וידוי איינמאל. אבער יום כיפור מאכט מען, מ'זאגט אזויפיל מאל וידוי, כולי האי ואולי אז א מענטש זאל כאפן אז ער גייט נישט מער זינדיגן.

קען אויך זיין אז צעקה איז נישט יעדע תפילה איז א צעקה. צעקה איז בעיסיקלי א תפילה וואס איז געגאנגען, איז דא דערין א צעקה. צעקה מיינט ווען א מענטש שרייט ארויס. יעדע מאל דו דאווענסט, וואס דו טוסט, דו טרייסט. אפשר איינס פון זיי וועט זיין א צעקה, וואס עס איז דאן נעבן א וידוי אויך. דאס איז מער אלס צעקה.

Speaker 1

דו מיינסט צו זאגן ווייל עס שטייט תשובה וצעקה?

Speaker 2

אקעי, איך וויל געזאגט, איך וויל בלייבן ביי מיין פשט. אז יום כיפור טוט מען נישט, מ'זאגט יום כיפור די וידוים אזויפיל מאל, אפשר כולי האי ואולי עס זאל העלפן. די גמרא שטייט דאך, "שמא יארע לו דבר עבירה בינתיים". עס מאכט זיך אזוי יום כיפור אליין זאל ער געזינדיגט. ס'איז ווי די רבי ר' אלימלך'ס מעשה. יא. איך ווייס נישט. ס'איז נישט קלאר. אקעי. ווייטער. אויב איינער ווייסט זיכער אז ער האט נישט געזינדיגט יום כיפור, אפשר דארף ער נישט אזויפיל מאל וידוי.

Speaker 1

איך ווייס נישט.

שוין, לאמיר גיין ווייטער.

מקום הידוי בתפילה

Speaker 1

זאגט מיין זון אזוי, זאגט דער רמ"א, **"יחיד אחר תפלתו"**, דער יעדער ייחוד סוף פון די שמונה עשרה איז דא א וידוי, **"ושליח ציבור באמצע תפלתו בברכה רביעית"**. ווייל מיר פירן זיך יא אז דער שליח ציבור זאגט נאכן דאווענען. ניין, ניין. אה, יא, ערגעץ אינמיטן דאווענען. יעדער כיפור, יעדער... איך זאג מיר אויך אינמיטן די שמונה עשרה.

הלכה יא' (המשך): נוסח הידוי ומקומו בתפילה

יא, איך ווייס נישט. נישט קלאר. אקעי.

נישט נוקם זיין און ער זאל נישט האלטן די... נוסט זיין די שנהא אין הארץ.

דרכם של זרע ישראל — מחילה איז אן אידישע מידה

זאגט דער רמב"ם, **"וזהו דרכם של זרע ישראל"**, דאס איז די וועג וויאזוי אידישע קינדער, יא, ס'איז איינע פון די סימנים פון אידן, יא, דאס איז די סימנים פון זרע ישראל, **"ולבם הנכון"**, דאס איז די וועג וויאזוי אידישע הערצער זענען.

"אבל הגוים", אבער מה שאין כן די נישט-אידן, **"ערלי לב"**, די גוים זענען דאך ערלי לב, אזויווי ס'שטייט אין הלכה אז ווען איינער זאגט "מדיני מן הערלים", איז ער מותר בערלי ישראל ואסור מן הגוים, ווייל די גוים זענען די עכטע ערלים, ערלי לב, זיי זענען פארשטאפט.

"אלא ועברתם שמרו לנצח", זייער עברה, זייער חרון אף, זייער נקמה, זייער כעס איז אויף אייביג.

ראיה פון די גבעונים

און אויף די גבעונים וואס האבן זיך פארשטעלט ווי זיי זענען אידן, וואס איז געווען די סימן צו וויסן אז זיי זענען נישט אידן?

ווייל מ'האט געזען אז זיי האבן נישט קיין אידישע מידות.

און זיי זענען נישט מוחל, **"לפי שלא מחל ולא נתפייס"**. אבער אנגעזען אז די גבעונים לומדים בני ישראל היינו. דו געדענקסט די מעשה וואס איז געווען מיט די גבעונים מיט שאול'ס קינדער? זיי האבן געזאגט אז מ'זאל הענגען די קינדער פון שאול, ווייל שאול האט זיי געהארגעט די גבעונים. און זיי האבן געזאגט אז די נקמה זאל זיין אז מ'זאל הענגען זיינע קינדער. און די בני ישראל האבן עס געבעטן מיט רחמים, און זיי האבן טאקע אזוי געטון. אבער די גמרא זאגט, אויף דעם שטייט די פסוק **"הגבעונים לא מבני ישראל מה"**. די גמרא פארשטייט אין גמרא אז א איד וואלט נישט אזוי געטון. אפילו מ'האט געהארגעט א גאנצע חברה, וואלט ער מוחל געווען. ס'איז נישט קיין אידישע מידה.

הערה — קעגן א פארקערטע סברא

איך האב אמאל געהערט א מחלוקת. ס'איז דא מענטשן וואס זאגן אז די גוי'אישע מוסר זאגט אז מ'זאל מוחל זיין פאר די סאנע, און די אידישע מוסר זאגט אז מ'זאל נוקם זיין. דא שטייט פונקט פארקערט. די גבעונים, מוסר יהודי... גבעונים איז **"לא ידעו רחמים"**. מוסר יהודי, אידישע מאראל, איז מוחל צו זיין.

הלכה טז: ווען דער נפגע איז נפטר

וידוי ביים קבר

וואס טוט דער יורש חי? **"מביא עשרה בני אדם ומעמידם על קברו"**. מ'ברענגט א מנין. ווייל פריער איז אויך אויסגעקומען צו צען מענטשן, ווייל פריער האט מען געדארפט ברענגען דריי מאל דריי מענטשן, און צוזאמען מיט די נפגע איז צען. דא האסטו אן ענין פון א מנין. אבער דא, דער ערשטער אין טויט, דארף מען צען מענטשן. און **"מעמידם על קברו"**, מ'ברענגט אים ביי די קבר, **"ואומר בפניהם"**, מ'זאגט **"חטאתי לה' אלקי ישראל ולפלוגי זה שהרגתי אותו כך וכך"**. ס'איז זייער אינטערעסאנט, ווייל במקום, ס'איז אן ענין פון תשובה. איך מיינן אז ס'איז מער פון די פובליק זייט. יעדער ווייסט אז ער האט אים געהארגעט. אזוי איז ביז מ'פייסט די חרטה פון דעם מענטש'ס כבוד. יא, דיין כבוד, יענער... יא.

החזרת ממון ליורשים

דמי חבירו, דמי ממון, העלפט נישט. ער איז נישט גענוג אז ער זאל צוריקגעבן די כבוד. ליורשיו, ער דארף צוריקגעבן די געלט צו די יורשים. ואם לא היה לו יורש, אויב ער האט נישט קיין יורש, או לא היה יודע מי יורשו, אדער ער ווייסט נישט ווער די יורש איז, מניחן בבית דין, זאל ער איבערלאזן די געלט ביי בית דין. אזויווי די דין ווען איינער האט באעוולט איינעם. אויב מ'האט געגולט פון די רבים, דארף מען עס טון צרכי ציבור. מ'דארף נישט וויסן ווער די גאנצע רבים זענען.

דיסקוסיע — פארוואס בית דין?

זיין, ולהפגיע בו, און פגע'ן, עד שימחול לו. פגע'ן, דאס סאונדט פלאך. ער זאל אים בעטן, ער זאל אים בעטן, ער זאל אים בעטן, נאכאמאל און נאכאמאל ביז ער איז אים מוחל.

הלכה יד: דער פראצעס פון פיוס

ברענגען שורות פון בני אדם

ואם לא נתרצה חבירו למחול לו, מביא לו שורה של שלשה בני אדם מריעין, ומפגיעין בו ומבקשין ממנו. דאס מיינט נישט אז מ'זאל מאכן א ריטשועל. דער רמב"ם זאגט דאך אזויווי ווען א מענטש וויל איינער זאל אים בארגן געלט, טרעפט ער באקאנטע און ער פארהאנדלט, ער מאכט זיכער צו ווערן צוריק זיין פריינט. ער זאל נוצן זיינע פאליטישע קאנעקשאנס. ער זאל נישט גיין אין די פאליציי די שיעור, אבער וואס איז די סטאנדארט? ער קאלט יענעם, ער ברענגט די חברים זיינע קאלן. זיי זאגן אים אז ער האט עס עכט נישט געמיינט, זיי זאגן אים אז ער איז זיין פריינט.

לא נתרצה להם, מביא לו שניה ושלישית. ער ברענגט אים נאך גרויסע מענטשן. לא רצה, מניח והולך לו, ואותו שלא מחל הוא החוטא. דעמאלטס האסטו געטון דיינס, און דער וואס איז נישט מוחל, אין דעם איז שוין זיין פראבלעם, ער איז דער חוטא. און ער דארף אים איבערבעטן.

ביי א רבי — אלף פעמים

א מענטש האט א שיעור וויפיל ער דארף איבערבעטן יענעם. אבל אם היה רבו, אויב ער איז רבו, זיין רבי, דא מיינט מען סתם אין שלמד תורה, ניין? הולך ובא אפילו אלף פעמים עד שימחול לו. ער דארף אים מוחל זיין מער און מער. אבער דער רבי איז אלעמאל גערעכט. ס'קען זיין, just to be clear, מ'פארענטפערט אז ס'מיינט נישט, ס'מיינט פארוואס איז יענער וואס זאל נישט מוחל זיין אויף אים?

פארוואס דער וואס איז נישט מוחל איז א חוטא

ווייל יענער האט דאך זיך מוכניע געווען צו דיר, נישט פשוט ער בעט זיך **"זייט מיר מוחל"**.

"זייט מיר מוחל" מיינט נישט גארנישט.

ס'מיינט דאך אז ער איז מרצה, ער איז מסביר אז ער האט נישט געמיינט, ער גייט מער, ער גייט זיין בעסער, וכולי.

און סאו יענער טוט זיך שוין צוריק, ער האט דיך געטשאלדעט, סאו וואס עקשנ'סטו זיך?

דאס איז די ווארט, יא?

ס'איז נישט סתם אז ס'איז א חוב צו מוחל זיין, ס'איז נאכן מוחל.

הלכה טז: חיוב להיות נוה לרצות

יא, דאס זאגט דער רמב"ם, דאס זאגט דער רמב"ם אז מ'דארף דאך מוחל זיין.

אסור להיות אכזרי

"אסור לאדם", יא, זאגט דער רמב"ם, **"אסור לאדם שיהא אכזרי ולא יתפייס"**.

א מענטש טאר נישט זיין אכזריות'דיג און נוקם און נוסט זיין, האלטן די שנהא, **"ולא יתפייס"**.

"אלא יהא נוה לרצות", ער זאל זיין לייכט צו מרצה זיין, צו זיך לאזן איבערבעטן, **"וקשה לכעוס"**, און שווער צו כעס'ן.

זאגט דער רמב"ם, **"ובשעה שמבקש ממנו החוטא למחול"**, ווען דער מענטש וואס האט חוטא געווען אקעגן אים בעט אים ער זאל אים מוחל זיין, **"ימחול בלב שלם ובנפש חפצה"**, זאל ער זיין מוחל מיט א גאנצע הארץ און מיט א נפש וואס איז וויליג, ער זאל זיין וויליג, ער זאל... יא.

"ואפילו הצר לו והרבה לו", אפילו אז דער מענטש האט אים אסאך מצער געווען און אסאך געטון געווען אקעגן אים, **"לא יקום ולא יטור"**, זאל ער

מיר און מפיס געווען זיינע חברים און זיך מתוודה געווען. אבער דאס איז נישט אזוי, ווייל אפשר די גאנצע וועלט ווייסט אז איר זענט צוקריגט. זעסט דאך אז...

מעשה — דער חסיד וואס האט געפגע'ט אין זיין רבי'ן

אקעי, וואו זעען מיר דאס אין די מעשה? אז איינער פון די חסידים האט געפגע'ט אין זיין רבי'ן, און ער האט אים געשיקט צו זיין קבר ווייטער. פארוואס? ווייל אלע חסידים זענען צוקריגט. אלע יענעם'ס חברים זענען צוקריגט מיט דיר וועגן דעם, סאו. אזוי, דו מאכסט תשובה צווישן אידן. ס'איז נישט אן ארבעט, ס'איז נישט קיין "מעדזשיק" אז מ'גייט צו יענעם'ס קבר.

סיכום — סטרוקטור פון פרק ב'

אקעי. דאס איז עד כאן איז פרק ב'. ס'איז זייער אינטערעסאנט. די צווייטע, די הלכות בין אדם לחבירו קומט אריין וועגן יום כיפור. וואו קומט עס דא אריין פונקטליך, הלכות תשובה בין אדם לחבירו? ס'איז אויך תשובה, יא. ס'איז דא תשובה בין אדם למקום, און ס'איז דא תשובה בין אדם לחבירו. אקעי.

און איך הער אז אויב דו וועסט עס לייגן אין בית דין, איז וואדע אז די בית דין וועט נישט וויסן ווער ווער איז די יורש, און אויב נישט, זיי וועלן זיך איבערלאזן מיט די געלט, דאן וועט בית דין אויפ'ן סתם קענען עס אהערברענגען צו מיר. איך האב א בית דין. ווי איז וואדע. דערפאר איז שוין גוט ווען איינער האט געאדווערטייזד אז ער גייט, בנקיות פנים, אז ער גייט נעמען די געלט פון וועם דו האסט געגולט, אזוי וועט יעדער איינער קענען לויפן זיך איינצו געבן. יא. דער פוינט איז זייער גוט.

אבער אזוי שטייט אין די גמרא, אז איינער האט געגולט איינעם און ער איז אליבא דאמת נישטא קיין יורשים, גיבט ער עס צו בית דין, און אזוי איז ער יוצא. ס'איז זייער אינטערעסאנט, ווייל דא, דא, ס'איז אינטערעסאנט, ווייל וואו קומט דאס אן? אז אין אזא פאל, איז גענוג אז דו ביסט זיך מתוודה פאר'ן אייבערשטן. אז כביכול, די גאנצע זאך פון יענעם מפיס זיין איז ווילאנג יענער מענטש לעבט. אבער יענער מענטש איז געשטארבן. אבער דו זעסט אז ס'איז נישט אזוי. דו זעסט אז ס'איז אן ענין פון בין אדם לחבירו אויך. כביכול, ס'איז א סאציאלע זאך. מצער זיין א צווייטן מענטש איז א סאציאלע זאך. אויב יענער לעבט נישט, האב איך שוין געטראפן אנדערע פון